

Tereza Vošahlíková

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

*Praktický manuál pro aktivní rodiče,
pedagogy a zřizovatele mateřských škol*

Tereza Vošahlíková

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

PRAKTICKÝ MANUÁL PRO AKTIVNÍ RODIČE, PEDAGOGY
A ZŘIZOVATELE MATEŘSKÝCH ŠKOL

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

Ministerstvo životního prostředí

2010

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

*Praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy
a zřizovatele mateřských škol*

Autor: Tereza Vošahlíková

Grafický design a sazba: © 2123design s.r.o., Průmyslová 1200, Hradec Králové

Tisk: Dukase s.r.o., tř. E. Beneše 1530, Hradec Králové

Vydalo: Ministerstvo životního prostředí, se sídlem Vršovická 1442/65, Praha 10

Vydání: první

Rok vydání: 2010

Náklad: 1 500 ks

© Ministerstvo životního prostředí

Fotografie © Tereza Vošahlíková, Magdalena Kapucianová, Tomáš Hodek, Linda Kubale, archiv MŽP

www.mzp.cz

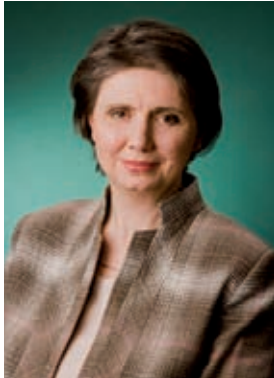
ISBN: 978-80-7212-537-1

Vytištěno na EKO papíře REVIVE Pure White vyrobeném bez použití chloru.

Obsah

1. Mateřská škola jinak	12
Co je ekoškolka	12
Co je lesní mateřská škola	16
2. Proč je ekoškolka a lesní mateřská škola dobrá alternativa	20
Vliv pobytu dětí v přírodě na rozvoj motoriky a kreativity	21
Lesní mateřská škola a školní připravenost	22
3. Jak na to	24
Legislativní podmínky	24
Zakládáme ekoškolku	37
Zakládáme lesní mateřskou školu	40
4. Pedagogická koncepce	44
Vzdělávací program ekoškolky – tematické zaměření	44
Vzdělávací program lesní mateřské školy – rozvoj kompetencí	48
5. S dětmi v přírodě	52
Vybavení	52
Bezpečnostní pravidla	55
6. Metodické náměty	56
7. Příklady dobré praxe	60
8. Závěr	70
Seznam zkratk	71
Literatura	72
Užitečné odkazy	73

Úvodní slovo ministryně

*Rut Bízková
ministryně životního prostředí
České republiky*

Vážení rodiče dětí v předškolním věku, pedagogové a zřizovatelé mateřských škol,

dostává se Vám do ruky inspirativní publikace, která se může stát Vaším pomocníkem při vytváření a provozu mateřských škol s výrazným ekologickým zaměřením anebo tzv. lesních mateřských škol. Dovoďte mi, abych Vás stručně seznámila s tím, proč se Ministerstvo životního prostředí angažuje v problematice školek, tedy domény spíše resortů školství, práce a sociálních věcí či zdravotnictví.

Téma publikace totiž zapadá do problematiky **posilování kontaktu dětí s přírodou**. Tato velmi důležitá oblast si v poslední době získala své místo v několika vládních strategických dokumentech (Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj, Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže) a Ministerstvo životního prostředí ve spolupráci s dalšími resorty se jí začíná systematicky zabývat.

Založili jsme **Pracovní skupinu pro kontakt dětí s přírodou**, která je složená z odborníků z resortů, vysokých škol a neziskových organizací. Postupně bychom v rámci skupiny rádi řešili právě problematiku rozvoje lesních mateřských škol a dalších typů

mateřských škol s úzkým vztahem k přírodě a ekologické výchově, problematiku rozvoje přírodních školních zahrad a dětských hřišť v přírodním stylu, ale také například podporu nabídky příležitostí pro rodiče s malými dětmi v přírodě.

Vycházíme z toho, že raný věk dětí (cca 0–6 let) je obdobím velmi důležitým pro jejich všestranný rozvoj (zdravotní, osobnostní, motorický) a kontakt s přírodou má v tomto období nezastupitelnou a velmi přirozenou roli. Bohužel zejména ve velkých městech jsou možnosti dětí pobývat denně v přírodním prostředí velmi omezené. Doba, kdy příroda byla všude kolem nás a děti tak mohly ke každodenní hře využívat blízké louky, potoky, lesy, členitý nezapevněný terén, je už dávno pryč. Pokud chceme, aby naše děti nebyly jen „interiérovými bytostmi“, musíme do jejich blízkosti přírodu cíleně vracet (například formou uměle budovaných přírodních prvků na školních zahradách a dětských hřištích) a samozřejmě trávit s nimi volný čas mimo město, v prostředí přírody. V takovém případě můžeme využívat nabídky osvětových programů středisek ekologické výchovy či návštěvnických center v chráněných krajinných oblastech či národních parcích.

Ministerstvo životního prostředí kromě publikace **Ekoškoly a lesní mateřské školy** vydalo v roce 2010 i publikaci **Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu** (*význam – plánování – realizace*), která uvádí příklady, jak lze v době skrovných rozpočtů v rámci mateřských a základních škol vytvořit výhodná hřiště a zahrady v přírodním stylu. Návazně na tyto publikace hodláme realizovat semináře, ale i praktické exkurze zejména pro pedagogy a zřizovatele škol a školek.

Věřím, že jak publikace tak tyto návazné aktivity budou naší veřejností kladně přijaty a pomohou v této oblasti nastartovat pozitivní změnu.

Rut Bízková
ministřyně životního prostředí České republiky

Červen 2010

O autorce

PhDr. Tereza Vošahlíková

Vystudovala učitelství biologie a environmentální výchovy a základů společenských věd na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V rámci následného doktorského studia absolvovala díky stipendiu od Deutsche Bundesstiftung Umwelt roční

stáž na Leuphana Universität Lüneburg v Německu. Předmětem výzkumu byla implementace vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Mimo jiné dvakrát týdně navštěvovala lesní mateřskou školu Harburg a Waldrüben.

V Německu, Dánsku a Švédsku navštívila předškolní zařízení, která jsou příklady dobré praxe vzdělávání pro udržitelný rozvoj.

Pro Výzkumný ústav pedagogický v Praze pracuje na úkolu *Podpora vzdělávání pro udržitelný rozvoj*. Připomínkovala vznikající *Akční plán 2010–2012 Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky*.

Je členkou pracovní skupiny Ministerstva životního prostředí zaměřené na podporu kontaktu dětí s přírodou. Stála při vzniku Dětského klubu Šárynka inspirovaného lesní mateřskou školou, jehož činnost zahájilo v roce 2009 občanské sdružení Ekodomov.

Vede semináře zabývající se problematikou lesních mateřských škol a ekoškolek, často ve spolupráci se sítí ekologických mateřských škol Mrkvička. Již od roku 2002 zajišťuje ekovýchovní program pražského sdružení Občanská inspirace, jehož součástí jsou např. Ekodny na základních školách. S Českým portálem ekopsychologie, Zeleným kruhem a výzvou „Zpátky pod stromy,“ iniciované Iris, o.p.s. ji poji otázka vztahu člověka k přírodě.

Ve volném čase je instruktorkou *tae-ba*, navštěvuje výstavy výtvarného umění, odpočívá při zahradničení nebo u filmů svých oblíbených režisérů Tima Burtona a Hajao Mijazakiho.

Poděkování autorky

Autorka děkuje kolegyním a kolegům z předškolních zařízení za sdílení materiálů a zkušeností z jejich praxe, jmenovitě Mgr. Magdaleně Kapucianové (MŠ Semínko) a Lindě Kubale (Dětský klub Šárynka). Za revizi legislativní části patří díky PhDr. Martě Jurkové, Ph.D. (MŠMT), MUDr. Jaromíru Hrubému (MZ) a Mgr. Tomáši Erbákovi (Ateliér pro životní prostředí). Text laskavě připomínkovali Mgr. Blanka Toušková (Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina), Mgr. Marie Kordulová (Líska – občanské sdružení pro environmentální výchovu, vzdělávání a osvětu ve Zlínském kraji), Mgr. Kateřina Řeháková (Lipka, koordinátorka jihomoravské sítě Mrkvička), Mgr. Miroslav Novák (MŽP), Marcela Křížová (MŽP), Tomáš Hodek (Ekodomov). Text laskavě redigovala Mgr. Nataša Valkounová.

Úvod

Pokud chcete založit mateřskou školu nebo změnit výraznějším způsobem její podobu a zaměření, stojíte před širokou škálou možností, ale i překážek a povinností. Environmentální výchova v mateřské škole může představovat cestu ke kvalitě. Nabízí obohacení denní činnosti nebo přímo nový hlavní cíl výchovně vzdělávacího programu. Je jednou z možností, jak postupovat, aby děti vyrůstaly ve zdravém a podnětném prostředí.

Cílem tohoto manuálu je nabídnout pomocnou ruku v podobě shrnutí základních předpokladů pro založení a provozování školky s ekovýchovným zaměřením. Takto profilované mateřské školy jsou buď tzv. ekoškolky nebo lesní mateřské školy. Na otázku, co tyto pojmy konkrétně znamenají, odpovídá první kapitola. Zdrojem inspirace byla mimo jiné zkušenost z Německa, kde jsou obě formy předškolních zařízení již delší dobu trendem. Díky tomu jsou tam dostupné informace o možných koncepčních zvláštностech ekoškolek a zkušenosti s dlouhodobým pobytem venku, na které již reaguje i výzkum. Jeho výsledky, shrnuté ve druhé kapitole, nabízejí argumenty, proč je dobré trávit s dětmi více času v přírodě.

Založení a provoz školky v Čechách je však něco jiného než v Německu, a proto je třetí kapitola věnována nejen zkušenostem ze zahraničí, ale shrnuje i současnou českou legislativu, zejména tu, která se týká pobytu s dětmi venku.

Další kapitoly manuálu jsou již zaměřené na výchovně vzdělávací praxi. Nabízejí různé způsoby začlenění environmentální výchovy do pedagogické koncepce a každodenní práce s dětmi. A protože ekovýchova v MŠ nemůže opomenout pobyt v přírodě, je mu věnována kapitola shrnující možná rizika a podmínky vybavení. Tyto informace nepotřebuje zkušený pedagog či rodič, zvyklý na výlety do přírody. Ekovýchovně zaměřené školky však mohou vyhledávat i ti, kterým tyto dovednosti zatím chybí, a rádi by je u dětí rozvíjeli.

Na závěr jsou zařazeny příklady dobré praxe z Německa a České republiky. Snad pomohou doplnit někdy příliš obecné a neurčité zásady z úvodní teoretické části manuálu. Mezi příklady z České republiky bude představena ekovýchovně zaměřená MŠ Semínko a dětský klub Šárynka inspirovaný lesní mateřskou školou.

Mateřská škola jinak

Cílem této kapitoly není podat definice, ale nabídnout představu o dvou formách předškolního zařízení, v nichž environmentální výchova a častý pobyt v přírodě hrají důležitou roli. Zda se mateřská škola bude nazývat ekoškolkou či lesní mateřskou školou, záleží na rozhodnutí vedení; legislativa tyto pojmy nezná. Název je signálem pro veřejnost, zejména pak pro rodiče. Vzhledem k rychlému rozšíření ekoškol a lesních mateřských škol v Německu lze očekávat, že se zájem o tyto dvě formy mateřských škol bude podobně vyvíjet i u nás.

Co je ekoškola

Když navštívíme ekologicky zaměřenou mateřskou školu, zkráceně ekoškolkou, zaujme nás na první pohled zajímavě řešená zahrada, interiér s přírodními materiály a nástěnka, zvoucí k výletům do přírody a akcím s rodiči, či jídelníček obsahující biopotravinu. K takové proměně se dnes může rozhodnout jakákoli mateřská škola. Označení ekoškola je zatím volně použitelné, není k tomu třeba zvláštní povolení nebo registrace. Aby bylo označení ekoškola smysluplné, je dobré zvážit níže popsané rysy takto zaměřené vzdělávací instituce.

V zavádění ekologických principů do provozu a pedagogického zaměření MŠ významně pomáhá síť

Mrkvička¹, která poskytuje zejména metodickou podporu a vzájemnou výměnu zkušeností pedagogických pracovníků MŠ na pravidelně pořádaných setkáních. V České republice tak již dnes existuje řada mateřských škol, které naplňují níže popsaná kritéria.

Nejpodstatnější je pro ekoškolkou denní praxe, do níž vstupují děti, učitelé a rodiče. Je ukotvena ve školním vzdělávacím programu (ŠVP) a neobejde se bez dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků a otevřenosti k veřejnosti.

¹ Více viz www.pavucina-sev.cz/mrkvicka.htm

Základní cíle ekoškoly² lze shrnout následovně:

- umožnit dětem denně pobyt v přírodě nebo v přírodně upravené školní zahradě
 - pečovat o zdravý životní styl dětí prostřednictvím zdravého stravování, dostatku příležitostí k pohybu v přírodním terénu, otužování venku za každého počasí
-
- 2 Zpracováno ve spolupráci s Mgr. Marií Kordulovou, více viz také Státní program Environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty ČR
- nabízet podněty přiměřené věku vedoucí k aktivnímu učení v přírodě – posílit učení pozorováním, experimentováním, zážitky a hrou v přírodě
 - podpořit elementární základy pro odpovědný postoj k životnímu prostředí
 - snižovat ekologickou zátěž provozu MŠ
 - aktivně zapojit děti a rodiče do péče o místní životní prostředí
 - podporovat udržitelný rozvoj komunity MŠ

Tabulka 1: Minimální a ideální podoba ekoškoly

Opatření	Minimum	Ideál
Ekologický provoz^{*)}	Třídění odpadů, používání ekologicky šetrných mycích prostředků, úsporné zacházení s vodou a elektrickou energií	Viz minimum + kompostování, úsporné spotřebiče, instalovaný obnovitelný zdroj energie, zateplení a kvalitní okna
Vzhled interiéru	Přírodní prvky a materiály zdobí interiér	Na stěny a podlahy jsou použity pouze přírodní materiály (dřevo, hlína, sláma)
Hračky	Převažují „nehotové“ hračky, mimo jiné jsou k dispozici i dřevěné a plstěné hračky	Žádné umělé hračky, které mají dostupnou alternativu z přírodních materiálů
Nábytek	Dřevěný	Dřevěný, vyrobený místním truhlářem z tuzemského dřeva
Stravování	Sezónní a lokální potraviny tvoří základ jídelníčku	Viz minimum + biopotraviny v jídelníčku
Povrch zahrady	Zahradu pokrývá trávník	Zahradu pokrývají různé druhy přírodních povrchů (kamínky, tráva, kůra, jehličí)
Voda na zahradě	Možnost hry s vodou	Jezíčko či korýtko s tekoucí vodou či potok, zachycení dešťové vody
Záhon	Záhon se zeleninou či květinami o něž pečují také děti	Permakulturní zahrada ^{**)} o kterou pečují také děti
Herní prvky venku	Prolézačky, lavičky z přírodních materiálů	Přírodní prvky místo prolézaček a laviček (kmeny stromů, kameny)
Kontakt se zvířaty	Dohoda s místním chovatelem na pravidelných návštěvách	Vlastní zvíře v mateřské škole
Pobyt v přírodě	Denně venku za každého počasí	Viz minimum + pravidelné výlety
Pedagogická koncepce /školní vzdělávací program	Významnou součástí ŠVP je environmentální výchova	Environmentální výchova je výchozí pro ŠVP

^{*)} Užitečným návodem ke konkrétním opatřením ekologického provozu může být příručka programu Ekoškola s názvem Ekoprovoz ve školách (vydalo sdružení Tereza, 2010), více na www.ekoskola.cz/materialy.html

^{**)} Více např. <http://permakultura.cz> či článek v Sedmé generaci www.sedmagerace.cz/index.php?art=clanek&id=255 (25. 2. 2010)

Každá ekoškola je originál a vychází ze svých personálních, prostorových a finančních podmínek. Snižování ekologické zátěže může v jedné ekoškolce znamenat, že začne třídít odpad, v jiné, že nahradí snadno rozbitné plastové hračky z Číny hračkami z pevných přírodních materiálů tuzemské výroby, či investuje do solárních panelů. Lze tedy hovořit o minimální a ideální podobě ekoškoly. Vlastní představa školy o tomto minimu a maximu je předpokladem pro strategii krátkodobých a dlouhodobých plánů, bez kterých se žádná myšlenka na realizaci ekoškoly neobejde. *Tabulka 1* nabízí pohled na minimální a ideální podobu ekoškoly.

Ekologický provoz je v tabulce záměrně na prvním místě. Prostředí MŠ, kde se děti denně setkávají s opatřeními snižujícími ekologickou zátěž, formuje jejich návyky. Umožňuje seznámit je s možnostmi, které již existují, a které jsou v silách jednotlivce nebo domácnosti. Mezi opatřeními, která zpracovalo sdružení Tereza pro program *Ekoškola*, hraje důležitou roli účast dětí na ekologickém provozu – např. sledováním spotřeby elektrické energie, péčí o květiny v interiéru, úklidem okolí MŠ apod.

Zatímco ekoškola může ve své ideální podobě představovat finančně nákladnou variantu MŠ (na kterou však lze čerpat různé granty a dotace či ji vytvářet svépomocí s rodiči a komunitou), lesní mateřská škola je levnější, jelikož neklade důraz na své záležitosti, často jej totiž ani nepotřebuje.

Co je lesní mateřská škola

Za lesní mateřskou školu (LMSŠ) je možné považovat zvláštní typ ekoškoly. Základním znakem LMSŠ je, že většina programu probíhá „venku za každého počasí“ v prostředí přírody. Otázka vybavení pro pobyt venku je proto jednou z nejzásadnějších. Více tomu bude věnována kapitola o organizačních podmínkách LMSŠ. Výhodou LMSŠ jsou zejména nižší

zřizovací i provozní náklady, ale také větší atraktivita pro muže – vychovatele, kteří v současném předškolním vzdělávání velmi chybí.

Společnými znaky LMSŠ mohou být následující cíle³ v rozvoji dětí:

- učit se celostně, tzn. všemi rovinami vnímání⁴
- rozvíjet jemnou a hrubou motoriku prostřednictvím rozmanitých podnětů a možností pohybu v přírodě
- podpořit smyslové vnímání přímou zkušeností
- rozvíjet kreativitu a fantazii při využití rozmanitých přírodních prvků
- podpořit vědomí sounáležitosti mezi dětmi navzájem a se živou a neživou přírodou
- prožít rytmus změn ročních období a přírodních jevů
- seznámit se s místem a přírodním prostředím, které je blízké a vytvořit si k němu pozitivní vztah
- zažít a poznat rostliny a živočichy v jejich původním životním prostředí, poznat různé přírodní ekosystémy
- umožnit dětem, aby poznaly své tělesné hranice
- prožít ticho a naučit se být citlivější k mluvenému slovu
- poznat hodnoty lesního společenství a hodnoty lidské společnosti

3 Zpracováno ve spolupráci s Mgr. Marií Kordulovou

4 Celostní učení vyjadřuje vzájemné působení tělesné a duševní aktivity, jeho metody jsou obvykle činnostně orientované; jako roviny vnímání lze označit smyslové, pocitové, rozumové uvědomění si vnitřních a vnějších podnětů

Z hlediska organizace lze lesní mateřskou školu rozdělit do dvou základních typů:

- a) samostatná lesní mateřská škola
- b) integrovaná lesní mateřská škola

Dále existují různé formy zapojení prvků LMŠ do programu běžných MŠ či ekoškolek (např. projektové týdny v lese, pravidelné „lesní dny“ atd.).

Samostatná lesní MŠ je zcela nezávislá na budově klasické MŠ. Zázemí může tvořit srub či jurta, kde lze případně vařit či spát. Z finančních důvodů

je obvyklejší maringotka s místy k sezení a potřebnými pomůckami k venkovním aktivitám. Některé samostatné LMŠ nevlastní žádný objekt. Schází se v centru města na zastávce hromadné dopravy, odkud vyrážejí do lesa. Tzv. ochranný prostor pro případ velmi nepříznivého počasí může nahradit dohoda s další institucí (škola, knihovna, skautská základna).

Samostatné LMŠ jsou velmi rozšířené v Německu (tzv. Waldkindergarten), kde jich je v současné době kolem jednoho tisíce. V České republice na tomto

principu funguje v současné době již několik dětských klubů inspirovaných myšlenkou lesní mateřské školy. Jejich seznam se pomalu rozrůstá, což svědčí o zvyšujícím se zájmu české veřejnosti o tuto alternativu. Aktuální přehled lesních MŠ v České republice včetně odkazů na ně je k dispozici na internetovém rozcestníku www.lesnims.cz.

Integrovaná lesní MŠ je rozšířeným typem předškolního zařízení zejména v Dánsku. Prvky lesní

mateřské školy prolínají vzdělávací program běžné mateřské školy. Kombinaci LMŠ s běžnou MŠ lze uskutečnit různým způsobem:⁵

- a) běžná MŠ s lesní třídou
- b) samostatná lesní MŠ se zázemím v běžné MŠ

Lesní třída běžné mateřské školy vychází denně (minimálně na dopoledne) do lesa. V některých

⁵ Podle Miklitz (2007, s. 18)

případech se děti každý den mohou samy rozhodnout, kde stráví dopoledne, zda v lese nebo v prostoru MŠ. Lesní třída se vrací do MŠ na oběd, případně na odpočinek a odpolední program. Je tím zajištěna celodenní péče, která je u samostatných LMŠ méně častá. V případě propojení běžné MŠ se samostatnou LMŠ vypadá samotný provoz podobně, liší se pouze v tom, že jsou dva zřizovatelé, kteří se na sdílení prostoru běžné MŠ pro čas oběda, případně i odpočinku, písemně dohodnou.

V České republice zahajuje činnost integrovaná lesní mateřská škola při MŠ Semínko v Toulcově dvoře v Praze 10 od září 2010. Úspěšně získala povolení k dvouletému pilotnímu ověřování MŠMT, což znamená příležitost ke sledování podmínek provozu integrované lesní MŠ v českém legislativním prostředí.

Další uplatnění prvků LMŠ představují jednorázové projektové týdny či „lesní dny“. Les může být předmětem a inspirací projektů s dětmi, které jsou již v předškolní výchově přínosnou výchovně vzdělávací metodou. Trvají obvykle jeden až tři týdny a na jejich přípravě se podílí celý pedagogický tým.

Pravidelné „lesní dny“ jsou stále častěji součástí běžného programu německých mateřských škol.⁶ Obvykle jeden den v týdnu je podle pravidla „za každého počasí“ věnován pobytu v lese. Tomu je přizpůsobeno i místo a čas srazu, způsob stravování

(obvykle vlastní) atd. Jeden den v týdnu strávený v lese pak může rodiče inspirovat k založení celotýdenní lesní třídy či samostatné lesní mateřské školy.

⁶ Viz příklad dobré praxe MŠ Die Urmeli's

Proč je ekoškolka a lesní mateřská škola dobrá alternativa

Obě formy předškolního vzdělávání mají určitou „přidanou hodnotu“. Pozitiva ekoškolky lze vidět z ekonomické, ekologické, sociální a kulturní perspektivy, jak ukazuje *Tabulka 3* na straně 38. Zde se zaměříme hlavně na vliv častějšího kontaktu dětí s přírodou, který je pro ekoškolku i pro lesní mateřskou školu typický. Pobyt v přírodě totiž určitým způsobem napomáhá komplexnímu rozvoji dovedností a osobnosti dítěte. Avšak jen některé hypotézy o přínosu kontaktu s přírodou jsou již potvrzeny výzkumem a lze je tedy uplatnit jako platné argumenty pro pobyt s dětmi venku. Přehled o současných znalostech o vztahu člověka k přírodě shrnuje např. publikace „Jak a proč podporovat vztah lidí k přírodě – kliše, bariéry, příležitosti“ a jí předcházející sborník autorských textů.⁷

V současné době chybí výzkum věnovaný vlivu častějšího pobytu v přírodě na imunitu dětí. V českých médiích byl citován britský výzkum⁸, který potvrzuje, že přílišná hygiena oslabuje schopnost regenerace a hojení ran. Z několika rozhovorů autorky manuálu s rodiči a pedagogy v LMŠ vyplývá, že děti nejsou častěji nemocné, než před umístěním do lesní

MŠ, u některých dokonce klesla nemocnost infekčními nemocemi. Důvodem může být postupná adaptace na větší rozpětí teplot venku, což přirozeně posiluje obranyschopnost. Prostředí přírody představuje otevřený prostor, kde se viry nedrží a nekřídí tak, jako v interiéru MŠ, kde se děti mnohem snáze vzájemně nakazí. Jediným prokázaným⁹ rizikem častého pobytu v přírodě je vyšší pravděpodobnost napadení

⁷ Obě publikace jsou dostupné online na internetové adrese www.zelenykruh.cz/cz/edice-apel (2. 4. 2010)

⁸ Česky viz <http://www.novinky.cz/veda-skoly/185097-spina-detem-svedci-potvrdili-vedci.html> (25. 2. 2010)

⁹ Weisshaar et al (2006): *Epidemiology of Tick Bites and Borreliosis in Children Attending Kindergarten or So-Called "Forest Kindergarten" in Southwest Germany. Journal of Investigative Dermatology. Vol. 126 (584–590). Dostupné na www.jidonline.org*

klíštětem. Je proto třeba věnovat větší pozornost prevenci.¹⁰

Vliv pobytu dětí v přírodě na rozvoj motoriky a kreativity

Sarah Kiener (2003) sledovala rozdíly mezi dětmi, které navštěvovaly běžnou MŠ, integrovanou lesní MŠ a samostatnou lesní MŠ. Dovednosti dětí byly hodnoceny na začátku a na konci školního roku pomocí standardizovaných testů (*hrubá motorika*: Test MOT 4–6, Zimmer&Volkamer, *grafomotorika*: Screening Test Naville & Weber, vypichování obrázků; *kreativita*: test kreativity předškolních a školních dětí Krampen, např. verbální doplňování nedokončených obrázků). Dále bylo sledováno rodinné zázemí dětí pozorováním interakcí rodič–dítě a hodnocením rozhovorů s rodiči. Sledovaný vzorek činil nakonec 181 dětí: 4 třídy lesní MŠ (63 dětí), 5 tříd integrovaných LMŠ (62 dětí), 5 běžných MŠ (56 dětí).

Výsledky studie ukazují, že děti ze samostatných lesních MŠ profitují z častého kontaktu s přírodou v rozvoji hrubé motoriky a kreativity. Vykázaly nadprůměrný pokrok mezi dvěma měřeními pomocí testu MOT 4–6. Také rodiče hodnotí rozvoj motoriky u svých dětí pozitivněji než v ostatních typech MŠ. Ve sledování kreativity vykázaly děti z LMŠ

nadprůměrný pokrok mezi dvěma měřeními. Děti z běžných MŠ měly např. méně nápadů v testu „kolik různých kreseb lze vytvořit z předkresleného oválu“ (po statistickém vyrovnání věku průměrně 5 nápadů, zatímco děti z LMŠ 7).

¹⁰ Dlouhé rukávy a nohavice, pokrývka hlavy, každodenní důkladné prohlížení dítěte rodiči, včasné odstranění klíštěte, znalost příznaků lymské boreliózy a klíšťové encefalitidy pro včasné zahájení léčby v případě nakažení

V testování jemné motoriky (test grafomotorika a vypichování) nejlépe dopadly děti z integrovaných LMŠ. Tento výsledek naznačuje, že v rozvoji dětí hraje důležitou roli pestrost příležitostí. Při pobytu v přírodě lze do nabídky činností zařadit cílené aktivity (skládání obrázků z drobných přírodnin, vázání uzlů atd.) s aktivitami typickými pro předškolní

„přípravku“ (stříhání, lepení, malování). Pobyt v interiéru má pro rozvoj dítěte rovněž svůj význam, a je proto součástí programu.

Lesní mateřská škola a školní připravenost

Častou obavou rodičů je otázka připravenosti dětí, trávících hodně času v přírodě, na školní docházku.

Tabulka 2: Dovednosti dětí z LMŠ (zeleně) a běžných MŠ (šedě) v první třídě ZŠ

Přechod z mateřské školy do základní představuje obecně velkou změnu pro dítě. Pokud se nejen způsob práce, ale i prostředí výrazně liší, pak je oprávněnou otázkou, zda to nebude mít negativní dopad na další rozvoj dítěte, zejména v první třídě ZŠ.

Této otázce věnoval své doktorské studium Petr Häfner z univerzity v Heidelbergu. V provedeném výzkumu (Häfner, 2002) vyplnilo 103 pedagogů prvních tříd ZŠ ze šesti spolkových zemí v Německu dotazníky pro 230 dětí, které alespoň jeden rok navštěvovaly LMŠ a 114 dětí, které navštěvovaly běžnou MŠ. V dotazníku bylo celkem 42 dotazů rozděleno do 6 oblastí (faktorů) dovednosti dětí, které pedagogové hodnotili na škále 1 (nejlepší) – 6 (nejhorší). Výsledek shrnuje *Tabulka 2*, jejímž zásadním sdělením je vyrovnané či lepší hodnocení dětí z LMŠ. Čas-

tý pobyt v přírodě tedy děti nediskvalifikuje, ani nezanebává v přípravě na přechod do ZŠ.¹¹

Stejně jako v běžné MŠ je předškolákům třeba věnovat pozornost a zařazovat činnosti určené k přípravě na ZŠ. Může jít o různé pracovní listy, cílené zařazování „školních hodin“, kdy děti tráví určitý čas v interiéru u stolu, nebo o pravidelné návštěvy školy (dohoda o využití družiny či tělocvičny ZŠ). Takové aktivity mohou usnadnit přechod do nového prostředí a přivyknání novému způsobu práce.

¹¹ *Tabulka byla publikována ve sborníku Člověk + příroda = udržitelnost? : Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti. Praha: Zelený kruh, 2009.*

Jak na to

V období 1998–2006 klesl počet mateřských škol v ČR o 23% (MPSV, 2008). Porodnost však v posledních letech stoupá a v řadě lokalit v České republice je nedostatek míst v MŠ závažným problémem. Různé studie¹² se shodují na významu zakládání předškolních zařízení (firemních školek, miniškolek) jako na důležité podmínce posílení rovných příležitostí žen na trhu práce a odkazují na zahraniční dobré zkušenosti s rozšířením nabídky péče o děti. V České republice vlivem poptávky vznikají nové (často soukromé) mateřské školy, které lze zaměřit ekovýchovně. Roste také zájem o zřizování lesních mateřských škol. Následuje proto shrnutí základní legislativy, která v současné době zakládání popsaných forem předškolní výchovy upravuje.

Legislativní podmínky

Je třeba rozlišit tři základní legislativní možnosti pro zakládání ekoškolek a služeb vzdělávání a péče o děti předškolního věku založených na pobytu v přírodě:

- a) mateřská škola (státní či soukromá)
zařazená v rejstříku škol

¹² *Firemní školky* (Cenia, 2009); *Soubor prorodinných opatření - Prorodinný balíček* (MPSV, 2008); *Souhrnná zpráva „Analýza legislativy pro vybrané typy služeb. Definované právní problémy v oblasti sladování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním“* (Apeiro, 2004)

- b) péče o děti předškolního věku formou živnosti mimo rejstřík škol
c) péče o děti předškolního věku formou neziskové organizace mimo rejstřík škol

Ekoškolka je typem mateřské školy, může tedy usilovat o zařazení do rejstříku škol a školských zařízení (pokud v něm již není). Mateřské školy všech zřizovatelů (i soukromých) zařazené do rejstříku škol a školských zařízení MŠMT mají nárok na dotace ze

státního rozpočtu. Pak také podléhají jeho kontrole (Česká školská inspekce). Dotace soukromým školám upravuje zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací. Název mateřská škola mohou užívat pouze taková zařízení, která odpovídají zákonem daným podmínkám.

Základní právní rámec pro činnost mateřské školy stanovuje školský zákon (zákon č. 561/2004 Sb.) a další právní předpisy:

- vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění vyhlášky č. 43/2006 Sb.
- vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění vyhlášky č. 343/2009 Sb.
- vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní

a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných, ve znění vyhlášky č. 602/2006 Sb.

- vyhláška č.107/2005 Sb., o školním stravování, ve znění vyhlášky č. 107/2008 Sb.
- nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 852/2004 ze dne 29. dubna 2004, o hygieně potravin
- nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 178/2002 ze dne 28. ledna 2002, kterým se stanoví obecné zásady a požadavky potravinového práva, zřizuje se Evropský úřad pro bezpečnost potravin a stanoví postupy týkající se bezpečnosti potravin, v platném znění
- nařízení Komise (ES) č. 2073/2005 ze dne 15. listopadu 2005 o mikrobiologických kritériích pro potraviny

Základním východiskem pro častý **pobyt v přírodě**, tedy činnosti, která odlišuje ekoškolkou od běžné školky a je přímo základem lesní mateřské školy, může být § 1a) vyhlášky o předškolním vzdělávání: „*Mateřská škola může organizovat zotavovací pobyty dětí ve zdravotně příznivém prostředí bez přerušování vzdělávání, školní výlety a další akce související s výchovně vzdělávací činností školy.*“ Jinými slovy jsou povoleny akce a činnosti mimo MŠ (pravidelný pobyt

v přírodě, výlety), které jsou v souladu se školním vzdělávacím programem.

Vyhláška o hygienických požadavcích na prostory a provoz rovněž stanovuje minimální dobu strávenou venku: „*V zařízeních pro děti předškolního věku je denní doba pobytu venku zpravidla dvě hodiny dopoledne, odpoledne se řídí délkou pobytu dětí v zařízení. V zimním i letním období lze dobu pobytu venku upravit s ohledem na venkovní teploty.*“¹³ Ekoškola a lesní mateřská škola jsou však v tomto ohledu nadstandardní.

Současný právní řád nezná **jiné služby péče o dítě předškolního věku** (známé pod názvem dětský klub, školíčka, rodinné centrum atd.). Rozhodnutí nebudovat mateřskou školu podle výše uvedené legislativy pro školské zařízení znamená, že není možné čerpat od státu příspěvky na jeho provoz a na pedagogické pracovníky. Služby péče o dítě předškolního věku mohou vznikat jakožto živnost nebo nezisková činnost a musí být finančně soběstačné.

V případě **podnikatelského záměru** podléhá založení soukromého zařízení pro děti předškolního věku podmínkám Živnostenského zákona č. 455/1991 Sb., konkrétně volné živnosti,¹⁴ který definuje podmínky pro **mimoškolní výchovu a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti apod.**

¹³ Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých § 21 Provozní podmínky

¹⁴ Více viz nařízení vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností ze dne 23. 7. 2008.

Nejedná-li se o denní zařízení, pak činnost spadá do volné živnosti Poskytování služeb pro rodinu a domácnost (např. dětský koutek, krátkodobé hlídání). Obecné hygienické předpisy a předpisy o stravování se vztahují na všechna (státní i soukromá) zařízení denní péče o děti.¹⁵

Lesní mateřské školy mají často statut **neziskové organizace**.¹⁶ V České republice vzniká nezisková

¹⁵ Viz článek www.podnikatel.cz/clanky/firemnim-skolkam-nahrava-boj-o-talentovane-lidi/ (25.2.2010)

¹⁶ V Německu je nejčastější formou rodičovský spolek, nebo jiná tzv. registrovaná organizace (Eingetragener Verein, zkratka e.V.)

organizace (v případě LMŠ nejčastěji obecně prospěšná společnost, případně občanské sdružení) podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů. Podle české legislativy nemusí nezisková organizace splňovat požadavky, které jsou kladeny na prostory a provoz mateřských škol zapsaných ve školském rejstříku. Vyplyvá to z § 7 odst. 1 zákona o ochraně veřejného zdraví a z prováděcí vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 410/2005 Sb., stanovující hygienické požadavky na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Tato ustanovení se výslovně vztahují jen na školy ve školském rejstříku a na osoby provozující živnost.

Lesní mateřská škola je vzhledem ke svému charakteru v rozporu se současnou legislativou platnou pro klasické MŠ s budovou. Tím, že právní rámec lesních MŠ v České republice neexistuje, je třeba hledat kompromisy v rámci platné legislativy a pracovat na její novelizaci. Do doby, než legislativní změny nastanou, mohou LMŠ fungovat pod názvy, které nebudou obsahovat označení „škola“. V závěru uvedený příklad dobré praxe z České republiky je proto „dětským klubem inspirovaným lesní mateřskou školou“. Podstatná je vzájemná dohoda zřizovatele LMŠ a rodičů, která písemně ustanovuje informovaný souhlas s podmínkami stravování, hygieny, bezpečnosti atd.

V souvislosti s návrhem tzv. prorodinného balíčku (MPSV, 2008) lze rovněž uvažovat o zřízení LMŠ jako tzv. **miniškolkky**, či sdružení více miniškolkek (termín bude dále vysvětlen). Návrh přímo uvádí, že „*miniškolkka by měla mít k dispozici zahradu nebo hřiště pro pobyt a hru dětí, případně by měla být situována*

tak, aby umožňovala pobyt a hry dětí v přírodě.“ Je však třeba upozornit, že v polovině roku 2010 byl tento materiál pouze ve stavu schváleného návrhu a není zatím ukotven v platné legislativě.

Některé lesní mateřské školy nefungují celoročně, pět dní v týdnu, ale představují prostor pro komunitní setkávání a sdílení péče o děti.¹⁷ V případě **jednorázových či občasných akcí** lze podle materiálu MPSV (2008) na tyto případy aplikovat § 12 zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, který stanoví, že „*při organizovaném pobytu dětí v počtu menším nebo po dobu kratší, než stanoví § 8 odst. 12, s výjimkou akcí pořádaných pro děti v poměru rodinném a obdobném, musí osoba, která akci pořádá,*

¹⁷ Na tomto principu funguje v současné době Dětský klub Pejškov <http://klubpejskov.tisnovsko.eu> (cit 5.5.2010)

zajistit hygienicky nezávadný stav zařízení, zásobování akce pitnou vodou v rozsahu stanoveném prováděcím právním předpisem pro zotavovací akce a účast pouze fyzických osob, které splňují podmínky stanovené v § 10.¹⁸ Na prostory, v nichž jsou všechny tyto služby poskytovány, se vztahují obecné požadavky

18 Zákon č. 258/2000 Sb. ve znění pozdějších předpisů ji definuje jako „organizovaný pobyt 30 a více dětí ve věku do 15 let na dobu delší než 5 dnů, jehož účelem je posílit zdraví dětí, zvýšit jejich tělesnou zdatnost, popřípadě i získat specifické znalosti nebo dovednosti.“

zákona č. 183/2006 Sb., stavebního zákona, ve znění pozdějších předpisů a prováděcích předpisů k tomuto zákonu.

Dále následuje přehled nejvíce problematických a v současné době českou legislativou zatím často nevyřešených podmínek zakládání a provozu předškolních zařízení zajišťujících vzdělávání a péči o děti předškolního věku převážně v prostředí přírody. Přehled je doplněný o zkušenosti z německé LMŠ Wald-rüben Lüneburg, fungující deset let na základě zákonů

německé spolkové země Dolní Sasko. Některé z nich může v současné situaci v České republice využít pouze zřizovatel LMS jakožto neziskové organizace, která neusiluje o zařazení do rejstříku školských zařízení.

Počet pedagogických pracovníků a velikost skupiny dětí

Školský zákon (§ 34 odst. 1) stanovuje, že mateřskou školu navštěvují děti ve věku zpravidla od 3 do 6 (7) let. Podle vyhlášky o předškolním vzdělávání (§ 2) má MŠ nejméně 13 dětí (pokud je jednotřídní a je jediná v obci), třída MŠ se naplňuje do počtu 24 dětí, ze zákona může zřizovatel povolit výjimku až na 28 dětí ve třídě. V § 5 citované vyhlášky se stanovuje, že ředitel mateřské školy určí k zajištění bezpečnosti dětí při pobytu mimo místo, kde se uskutečňuje vzdělávání, počet pedagogických pracovníků tak, aby připadalo „na jednoho pedagogického pracovníka nejvýše a) 20 dětí z běžných tříd, nebo b) 12 dětí ve třídě, kde jsou zařazeny děti se zdravotním postižením.“ Situace pro školy registrované v rejstříku při současném poměru dětí (maximum) a učitelů (minimum) představuje jednu z největších překážek častého pobytu v přírodě. **Ekoškoly** registrované v rejstříku se proto mohou v současné době spíše zaměřit na úpravu zahrady a interiéru a obohacení ŠVP o ekovýchovné aktivity v MŠ, případně využít nabídek ekocenter.

Pro jiné služby péče o děti předškolního věku mimo rejstřík škol¹⁹ nabízí inspiraci **integrovaná lesní mateřská škola**, kde se dvě skupiny pravidelně střídají o jednu třídu – polovina je venku, polovina v prostorách „školičky“. Předpokladem pro pobyt venku je posila v podobě asistentů pedagoga tak, aby s dětmi byly vždy dvě dospělé osoby. V Německu často doprovází pedagogy praktikanti ze střední odborné či vysoké školy. Je-li taková škola k dispozici, je možné domluvit se na spolupráci; studenti by mohli praxi uvítat jako cenný zdroj zkušeností. Na semináři pro učitelky MŠ na Liberecku zazněl při hledání návrh oslovit úřady práce. Na stanovení podmínek, kdo s dětmi může pracovat, by se měli shodnout zřizovatel, pedagogové a rodiče. Roli asistentů při pobytu venku je možné nabídnout i rodičům.

Další řešení předimenzovaných tříd nabízí služba inspirovaná **samostatnou lesní mateřskou školou**. Oprávněným pravidlem pro lesní MŠ v Německu je, aby na více než 3 děti dohlížely vždy 2 osoby, přičemž jedním z dozoru je pedagog se zákonem předepsaným vzděláním. Optimální poměr je 12–22 dětí na 2 pedagogy. V LMS Waldrüben Lüneburg je 15 dětí od 3 let do předškolního věku v péči dvou učitelek, které případně zastupují nebo doplňují asistenti.

¹⁹ MŠ Semínko úspěšně získala povolení k dvouletému pilotnímu ověřování MŠMT od září 2010, což znamená příležitost ke sledování podmínek provozu integrované lesní MŠ v českém legislativním prostředí

Prorodinný balíček MPSV nabízí variantu tzv. **miniškolek**. V návrhu je maximální limit 4 dětí, včetně vlastních dětí provozovatele školky,²⁰ přičemž miniškolky je možné sdružovat.²¹ V případě schválení tohoto návrhu by na jejich bázi mohly vznikat lesní MŠ v České republice.

²⁰ „Zřizuje se nejvýše pro 4 děti ve věku od 6 měsíců do 7 let. V jednom časovém okamžiku může být v miniškolce pečováno nejvýše o 4 děti. Do tohoto počtu dětí se započítává i vlastní dítě/děti pečovatele/ky ve věku do 7 let věku. V rámci jednoho místa lze zřídít více miniškolek za předpokladu, že bude dodržen charakter miniškolky v plném rozsahu.“ (Prorodinný balíček, MPSV, 2008, str. 73)

²¹ „Zřizovatel se může za účelem zřízení a provozování miniškolky sdružit s jiným zřizovatelem.“ (Prorodinný balíček, MPSV, MPSV, 2008, str. 81)

Časové podmínky provozu

Mateřská škola s celodenním provozem poskytuje dětem vzdělávání déle než 6,5 hodiny, nejdéle však 12 hodin denně, mateřská škola s polodenním provozem nejdéle 6,5 hodiny denně.²² Ekoškolka a integrovaná lesní mateřská škola je obvykle zařízení s celodenním provozem. Samostatná lesní mateřská škola je většinou polodenní zařízení, kde je program zakončen obědem. Vždy však záleží na konkrétních možnostech. Existují samostatné lesní MŠ, kde se

²² Vyhláška o předškolním vzdělávání č. 14/2005Sb., ve znění č. 43/2006Sb., § 1 Podrobnosti o podmínkách provozu mateřské školy

přespává venku nebo ve vlastním zázemí (srub, stan, jurta) a dále pokračuje odpoledním programem.

K organizování výchovného **programu venku** v registrované MŠ bylo již v úvodu této kapitoly řečeno, že může být zahrnut do vzdělávacího plánu, a pak je dle legislativy zcela v pořádku. Minimálně by děti měly být venku dvě hodiny denně.

Provoz **Waldrübén Lüneburg** je každý pracovní den od 8 do 13 hod., následují rozhovory s rodiči do 14 hod. Nad rámec tohoto času jsou organizovány celodenní výlety, slavnosti apod. Provoz této LMŠ je celoroční s výjimkou státních svátků.

Zázemí

Česká legislativa upravuje ve vyhlášce č. 410/2005 Sb. hygienické **požadavky na prostory a provoz zařízení** a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Podle § 4 (1) „*prostorové podmínky a vnitřní uspořádání v zařízeních pro děti předškolního věku musí umožňovat volné hry dětí, jejich odpočinek, osobní hygienu s otužováním a tělesná cvičení. Na 1 dítě musí plocha denní místnosti užívané jako herna a ložnice činit nejméně 4 m²; je-li ložnice stavebně oddělená, musí plocha denní místnosti činit nejméně 3 m² na 1 dítě.*“ Při výstavbě nové ekoškoly, jejímž cílem je zařazení do rejstříku škol, je proto nezbytné tyto předpisy dodržet, spolu s dalšími parametry v uvedené vyhlášce. Příspěvkové organi-

zace totiž podléhají kontrolám hygieny podle zákona č. 258/2000 Sb.²³

Předepsaná plocha na dítě je zajímavá při srovnání s podmínkami pro školu v přírodě (ekoškolu ani lesní mateřskou školu však nelze takto klasifikovat). Zde totiž česká legislativa reflektuje skutečnost, že děti jsou více venku než uvnitř, a proto je počet předepsaných metrů nižší. Vyhláška č. 410/2005 Sb. v § 8 stanovuje, že „*ve školách v přírodě se výuka zajišťuje v místnosti odpovídající požadavkům na učebny v parametrech osvětlení a v mikroklimatických*

²³ Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, Díl 2 Podmínky pro výchovu, vzdělávání a zotavení dětí a mladistvých a podmínky vnitřního prostředí stavby. O působnosti Odboru hygieny a mladistvých např. v Praze více na www.hygp Praha.cz

podmínkách podle této vyhlášky s plochou minimálně 1,5 m² podlahové plochy na 1 žáka.“

Zázemí **samostatné lesní mateřské školy** je velkou neznámou pro současnou českou legislativu. V péči o děti hraje vedlejší roli, je využíváno pro uskladnění pomůcek, případně poskytuje nouzový přístřešek. Může jím být srub, maringotka, jurta či teepee. Některé LMSŠ nemají vlastní zázemí, ale dohodu s veřejnou institucí v blízkosti místa v přírodě, kde se pohybují. Takové zázemí se v německých předpisech pro lesní mateřskou školu nazývá „**ochranný prostor**“. Je to obvykle škola, knihovna, úřad nebo dům rodičů žijících nedaleko a pracujících doma.

LMSŠ Waldrüben Lüneburg disponuje přímo v lese maringotkou s odděleným prostorem k sezení a prostorem na pomůcky a materiály, dále má s domem mládeže vzdáleným 15 minut a univerzitou vzdálenou 20 minut chůze uzavřenou dohodu o možnosti nouzového využití jejich prostor a hygienického zařízení.

Hygiena

Se zázemím mateřské školy úzce souvisí hygiena. Požadavky na hygienické zařízení stanovuje vyhláška č. 410/2005 Sb. Zde uvádíme příklad z předpisu: „*Počty hygienických zařízení pro děti předškolního věku se stanoví takto: záchody a umývárny u těchto zařízení se nedělí podle pohlaví a na 5 dětí musí připadat 1 dětská mísa a 1 umývadlo. Umývárna v provozovnách pro děti předškolního věku musí být přímo osvětlena a větratelná. Umývadla se umísťují zpravidla ve výši 50 cm, výtokový ventil ve výši 60 cm*

nad podlahou. Umístění musí odpovídat především tělesné výšce dětí. Umývadla musí být napojena na společnou mísici baterii, osazenou mimo dosah dětí. Umývárna se vybavuje 1 až 2 sprchami řešenými tak, aby děti mohly vstupovat do sprch bez cizí pomoci. V zařízeních pro výchovu a vzdělávání musí být odvětraná úklidová komora s omyvatelnými stěnami, vybavena výlevkou s přívodem tekoucí pitné a teplé vody včetně odtoku vody...“ Pro MŠ v rejstříku škol je nezbytné splnit celé znění vyhlášky.

Z výše uvedeného je zřejmé, že **lesní mateřská škola** disponující minimálním či žádným zázemím současně zákonné hygienické podmínky nesplňuje. Pro zřizovatele neziskových LMSŠ může být inspirací

vyhláška pro zotavovací akce pro děti:²⁴ „Na prvních 20 dětí se zřizují dva záchody, vždy odděleně podle pohlaví... V blízkosti záchodů musí být možnost umýt si ruce v tekoucí vodě. Suché záchody se musí denně zasypávat zeminou nebo jiným přírodním sypkým

materiálem.“ Právě suché záchody představují optimální řešení toalety při pobytu venku. Je však třeba upozornit, že se jedná o vyhlášku pro zotavovací akce, které jsou jednorázového charakteru. Pro celoroční pravidelnou péči o děti venku zatím není v české legislativě žádný odpovídající předpis.

Jiné řešení nabízí dohoda s blízkou veřejnou institucí (viz tzv. *ochranný prostor*), kam děti během

²⁴ Vyhláška 106/2001 Sb. o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti ve znění vyhlášky č. 148/2004 Sb. § 3 Prostorové podmínky; vyhláška je v roce 2010 novelizována

programu venku mohou přijít. Ve Waldrüben Lüneburg funguje dohoda s 15 minut vzdáleným domovem mládeže o možnosti využívání jejich hygienického zázemí, a dále mají v maríngotce přenosné (turistické) suché WC (dle předpisů pro spolkovou zemi Dolní Sasko). Vodu nosí do maríngotky denně rodiče v desetilitrovém kanystru opatřeném kohoutkem. Na mytí rukou před jídlem se mísí v umyvadle s horkou vodou z termosky, kterou přináší rovněž jeden z rodičů. Ručníky mají děti vlastní, ve svém batůžku.

Výjimky z hygienických požadavků stanovených v zákoně č. 258/2000 Sb., o veřejném zdraví (§ 7 odst. 1) je možné povolit, „*pokud tím nebude ohrožena ochrana veřejného zdraví. O povolení výjimky rozhoduje na žádost osoby příslušný orgán ochrany veřejného zdraví.*“ Možnost udělení výjimky se vztahuje na školy a školská zařízení, na živnost péče o dítě do 3 let věku v denním režimu a na živnost výchova a mimoškolní vzdělávání, je-li živnost provozována v provozovně (tedy nikoli živnost LMŠ, která je provozována pouze v přírodě).

Další výjimka z hygienických opatření je obsažena v návrhu prorodinného balíčku **pro miniškolky** (MPSV, 2008, s. 75). Na ni se „*nevztahují hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou dle vyhlášky o hygienických požadavcích, které se dle ustanovení § 1 na provozovny pro výchovu a vzdělávání obecně vztahují, a to s výjimkou ustanovení § 2 a ustanovení § 21 až 23 citované vyhlášky, která se použijí přiměřeně.*“ Provozovna

miniškolky by pak měla splňovat mírnější prostorové a hygienické parametry.²⁵ Tato výjimka vychází z předpokladu, že dochází k písemné dohodě mezi zřizovatelem miniškolky a rodičem, který s danými hygienickými (a dalšími) podmínkami souhlasí. **Zodpovědnost tak není založena na obecně platné legislativě pro předškolní zařízení, ale na konkrétní písemné dohodě poskytovatele služby s rodičem.**

Stravování

Školský zákon ukládá právnické osobě, která vykonává činnost školy nebo školského zařízení, zajistit dětem školní stravování. V ekoškolce obvykle stravování zajišťuje **vlastní kuchyně**. Veškeré stravování dětí se řídí vyhláškou č. 137/2004 Sb. a vyhláškou č.107/2005 Sb., o školním stravování. Vyhlášky mimo jiné komplikují konzumaci vlastní vypěstované

25 Více viz Prorodinný balíček (MPSV, 2008, s. 75–76)

zeleniny a ovoce, což je důležitý prvek v ekovýcho-
ném programu ekoškolkky. Řešením by měl být písem-
ný souhlas rodičů s touto činností.

Vzhledem k častému pobytu mimo MŠ je třeba
zvážit i možnost **mimoškolního stravování**. Tomu
se rovněž věnuje zmíněná vyhláška č. 137/2004 Sb.:
„Školní stravování je zabezpečováno jinou osobou

*poskytující stravovací služby pouze ve výjimeč-
ných případech, kdy tyto služby není možné zajis-
tit v zařízeních školního stravování.“* Pobyt v pří-
rodě není pro ekoškolku sice ničím výjimečným,
podstatné však je, že stravování může být zajišťo-
váno jinou osobou. Lesní mateřská škola má vlast-
ní vývařovnu spíše výjimečně. Zajištění obědů pro

děti je vždy ukotveno v písemné dohodě mezi rodiči a zřizovatelem.

Ve Waldrüben Lüneburg prošlo stravování během více než deseti let provozu několika změnami. Snídaní si děti **nosí z domova** od počátku vlastní (ve svačkové krabičce, spolu s termoskou s pitím). Obědy byly v počátcích provozu dodávány, což bylo vzhledem ke každodenně se měnícímu počtu dětí organizačně i finančně náročné. Poté školka využívala služeb jídelny v nedalekém domě mládeže a následně univerzitní menzy, která nabízí i jídlo z produkce ekologického zemědělství. Ani tato varianta se příliš neosvědčila – dětem trvá adaptace na prostor jídelny určitou dobu (svlékání v zimě, usazení u stolu) a na oběd tak potřebovaly hodně času, který chyběl v dopoledním programu. Nyní si děti přináší oběd z domova v termoskách. Jídlo je tak přizpůsobeno dietě každého z nich, a je k dispozici všude, kde se skupina v době oběda nachází. Děti obědvají buď přímo v lese na velké plachtě tvořící „stůl“, nebo v maringotce (v případě velmi nepříznivého počasí).

Jiné řešení představuje Waldkindergarten Harburg, která disponuje vlastní **kuchyňkou ve srubu**. Zde kuchařka připravuje jídlo často za pomoci dětí a uvnitř se také stoluje. Obecně jsou provozní podmínky pro stravování v LMS založené na konkrétních možnostech školky a na vzájemném, informovaném souhlasu rodičů a zřizovatele.

V návrhu **miniškolky** prorodinného balíčku MPSV (2008, s. 77) je stravování upraveno následovně: „*Podnikatel však může zajistit stravu z vlastních zdrojů nebo nákupem od jiné fyzické nebo právnické osoby*

nebo od rodičů, pokud dítě vyžaduje individuální dietní stravování. Pro přípravu stravy platí obdobně normy pro stravování dětí daného věku. Způsob úpravy stravy musí odpovídat věku dětí. Podnikatel je povinen uchovávat vzorky podávané stravy do příštího dne.“

Zakládáme ekoškolku

Obecně lze říci, že ekoškolka by měla nabízet dětem takové příležitosti, které jsou **souladu s udržitelným rozvojem**. Udržitelný rozvoj zahrnuje čtyři základní dimenze: sociální, ekonomickou, ekologickou a kulturní. Pohlédneme-li na mateřskou školu z těchto čtyř perspektiv a pokusíme-li se v každé z nich definovat výchozí situaci, formulovat cíle a návrhy programu ke zvýšení kvality mateřské školy, máme první krok za sebou. Výchozí situaci ekoškolky z hlediska udržitelného rozvoje lze pojmut jako komplex těchto čtyř oblastí, jak naznačuje *Tabulka 3*.

Již v prvních fázích vzniku ekoškolky (či přeměny stávající školky) stojí za to **otevřít proces** všem,

Tabulka 3: Východiska udržitelného rozvoje ekoškoly

Ekonomická perspektiva	Ekologická perspektiva
finanční úspory při zakládání/přeměně školní zahrady oproti klasickému hřišti	cílené pozitivní vlivy ekoškoly na životní prostředí
finanční úspory při ekologickém provozu ekoškoly	příroda v okolí ekoškoly jako východisko pro pedagogickou koncepci
zapojení místních firem do procesu vzniku/přeměny ekoškoly	plánování přírodě blízké/permakulturní zahrady
oslovení sponzorů, mecenášů, hledání grantových příležitostí	podpora zdravého životního stylu
Sociální perspektiva	Kulturní perspektiva
zapojení dětí a rodičů do procesu vzniku/přeměny ekoškoly	estetické působení ekoškoly
práce s veřejností – komunikace s médii, diskusní fóra	kulturní programy v ekoškolce jako příležitost k setkávání
prostor pro setkávání místní komunity	udržování místních tradic a zvyků
vzdělávací akce podporující dobré fungování rodiny	místní spisovatelé, básníci, hudebníci, malíři, architekti zapojení do vzniku či programu ekoškoly

kteří se jej přímo i nepřímo účastní. V případě, že je ekoškola stavěna nově či je významným způsobem rekonstruována, je nezbytné obrátit se na architekta a stavební firmu. Ti by vedle zákonem daných parametrů mateřské školy (konkrétně o nich bude pojednáno dále) měli do plánů a realizace zahrnout přírodní stavební materiály (dřevo, kámen), další ekologicky šetrné materiály (barvy, lepidla) a principy energeticky úsporné či pasivní architektury.²⁶

²⁶ Zdroje informací k této problematice: www.pasivnidomy.cz (25. 2. 2010)

Následující příklad ilustruje tyto podmínky při vzniku ekoškoly Redelbeul/Kötzschenboda (Reiter, 2004, str. 9): *“Při opravách staré stodoly a výstavbě nové budovy – nízkoenergetického domu – byly použity jen ekologicky nezávadné materiály. Konstrukce novostavby byla postavena z dřevěných trámů. Rodiče a členové obce vyzdili hrázděné zdi jílem, tepelná izolace byla vytvořena z recyklovaného papíru, stěny byly natřeny kaseinem a lazurovány přírodními barvami. Dřevěné trámy, viditelné na první pohled, určují celkový dojem místnosti.”*

Pedagogičtí **pracovníci MŠ** mohou mít ke konkrétním opatřením a činnostem řadu zajímavých nápadů, které pak budou brát za své. Nelze zapomenout ani na další pracovníky MŠ: při úpravě jídelníčku či třídění bioodpadu jsou velmi důležitými spojenci kuchaři a kuchařky.

K nejvýznamnějším partnerům ekoškoly patří **rodiče**. Jejich pozvání k tvorbě ekologického programu mateřské školy může být polovinou úspěchu. Ekoškola znamená změnu priorit; pokud nebude jejich prosazování podpořeno rodiči, pak bude celý proces

provázen přinejmenším nepochopením, v horším případě konflikty. Další výhodou spolupráce rodičů je jejich případná pomoc při realizaci navržených opatření, ať už formou dobrovolné práce či finanční podpory. Na tvorbě koncepce ekoškoly by se měly v neposlední řadě podílet i děti. Např. při návrhu úprav školní zahrady, volbě zvířete, o které se budou starat, či návrhu zdravého jídelníčku. Vyjádření zřizovatele MŠ je samozřejmostí. Jeho role spočívá mimo jiné v tom, že zváží reálné možnosti provedení navrhovaných změn, případně se snaží najít kompromisní řešení.

Zakládáme lesní mateřskou školu

Dovolte krátkou zmínku o **vzniku myšlenky** lesních mateřských škol. Kořeny můžeme hledat ve Švédsku, kde je pobyt v přírodě samozřejmou součástí výchovy. V polovině 20. století vznikla v Dánsku rodičovská iniciativa vedená Ellou Flatau, která trávila po vzoru švédských pedagogů čas v lese se svými dětmi a brzy i s dětmi sousedů. Tak byla založena první organizovaná skupina označená jako lesní mateřská škola. V německém Wiesbadenu vznikla

osamocená iniciativa v roce 1968. Rozhodující pro rozvoj lesních mateřských škol byla až 90. léta, kdy Kerstin Jebesen a Petra Jäger absolvovaly pedagogickou praxi v dánské LMŠ. Na jejím základě vytvořily pedagogickou koncepci, z níž potom čerpala většina vznikajících německých LMŠ.

V České republice se lesní mateřská škola pomalu dostává do povědomí odborné i široké veřejnosti. Při zvažování založit LMŠ je nutné všechny účastníky procesu důkladně seznámit se vším, co tato

alternativa obnáší. Ideální způsob, jak se připravit na mnohé otázky týkající se založení, provozu a programu LMŠ, je hospitace v již existující lesní školce. Tato možnost je v rámci ČR zatím omezená. Lze však **navázat partnerství se zahraniční LMŠ**, které může být dlouhodobě oboustranným přínosem. Další možností je studium literatury a vzdělávání prostřednictvím seminářů, workshopů apod.

Jak bylo řečeno, česká legislativa tuto formu předškolní výchovy nezná. Plánovanou LMŠ proto nelze zařadit do rejstříku státem podporovaných vzdělávacích institucí. Lesní mateřská škola může vzniknout pouze jako **soukromá iniciativa právnické osoby**. Právnickou osobu představuje např. občanské sdružení, obecně prospěšná společnost či firma, která má o zřízení vlastní LMŠ zájem.

Ve fázi prosazování návrhu na založení LMŠ je vhodné uspořádat **informační schůzku** pro širší veřejnost dané lokality (rodiče, místní tisk, dětský lékař, zástupce obce, správce místního lesa atd.), s cílem navázat užitečné kontakty a zodpovědět dotazy všech zúčastněných. Spojencem zřizovatele by měla být osoba, která má zkušenost s LMŠ nebo s podobnou prací s dětmi v přírodě (v ideálním případě budoucí pedagog LMŠ). Již na této schůzce je vhodné motivovat rodiče a další k účasti na procesu vzniku LMŠ. Významná je podpora místních médií, jejichž prostřednictvím lze oslovit další partnery.

Tento krok je zjednodušený v případě **firmy**, která zakládá LMŠ pro děti svých zaměstnanců. I zde se však vyplácí spolupráce s dalšími shora uvedenými partnery (v případě správce lesa je přímo nezbytná). A vzhledem k tomu, že je v České republice

LMŠ novinkou, lze očekávat i ochotu médií informovat o ní.

Na informační schůzce by měly být specifikovány **podmínky vzniku LMŠ**. Základní výhodou LMŠ je skutečnost, že její zřízení je oproti klasické MŠ méně nákladné a z toho důvodu i rychleji uskutečnitelné. Při zakládání LMŠ lze na základě zkušeností z Německa a Dětského klubu Šárýnka v Praze doporučit následující kroky:²⁷

- zajistit písemnou dohodu s majitelem či správcem lesa (pravidla pobytu v lese, povinnost majitele oznamovat vedení LMŠ plánované práce v lese)

²⁷ Podle Miklitz (2007, str. 224–226), Michler–Hanneken (2008), Niedersächsisches Landesjugendamt (2004); Landesjugendamt des Landes Brandenburg (2004), doplnil Tomáš Hodek, o.s. Ekodomov

- pokud se LMŠ bude pohybovat v chráněné krajině oblasti či rezervaci je nutné respektovat omezení platná v příslušném území, na možnostech a pravidlech se lze domluvit se správcem rezervace či CHKO
- lze doporučit ochranný přístřešek, který lze v zimě vytápět (k uložení všech pomůcek, umožňující doplňkové aktivity LMŠ v případě velmi nepříznivého počasí)
- při budování přístřešku LMŠ je nutné respektovat regulace vyplývající z platného územního plánu a je nutné se řídit stavebním zákonem, umístění přístřešku je třeba konzultovat na místě příslušným stavebním úřadu (netýká se např. maringotky)

- vyhledat alternativní zázemí (běžná MŠ, ZŠ či jiná veřejná instituce) s písemně potvrzeným souhlasem jeho vedení o možné návštěvě dětmi z LMŠ
- písemně zpracovaná pedagogická koncepce LMŠ
- stanovit maximální velikost skupiny²⁸
- stanovit organizační podmínky (místo setkávání a vyzvedávání dětí, začátek a konec provozu LMŠ, zajištěný zastupující pedagogický dozor, čas pro individuální pohovory s pedagogy)
- vypracovat informační materiál pro rodiče, zahrnující mj. rizika, výhody a nevýhody LMŠ, který je základem jejich informovaného souhlasu o zařazení dítěte do LMŠ, včetně pravidel spolupráce rodičů s LMŠ
- seznam nezbytného vybavení do lesa
- preventivní opatření pro zajištění bezpečí a hygieny dětí (každá LMŠ vyjednává o vlastním programu opatření s místním odpovědným úřadem), např. ve věci povinného očkování, ochrany před klíšťaty, způsobu mytí rukou, přístupu na toaletu atd.
- koncepce financování
- zákonem povinné pojištění (stejně, jako pro běžné mateřské školy, případně s individuálním připojištěním ze strany zřizovatele)

Uvedený seznam podmínek k založení LMŠ se týká varianty samostatné lesní mateřské školy. V případě integrované LMŠ či jejich dalších forem se propoju-

²⁸ V maximálním počtu dětí se jednotlivé spolkové země velmi liší, od počtu max. 25 dětí na min. 3 pedagogické pracovníky v Hamburku po max. 15 dětí na min. 2 pedagogické pracovníky v sousedním Dolním Sasku

je plánování vzniku LMŠ s podmínkami závaznými pro klasickou MŠ.

Pro všechny formy lesních mateřských škol je důležitým předpokladem úspěchu **pedagogický personál**, který je schopný vytvářet komplexní výchovně vzdělávací příležitosti v prostředí lesa. Při výběru pedagogického personálu je nutné kromě kvalifikačních předpokladů dbát na fyzickou kondici a psychickou připravenost pedagogů sdílet s dětmi pobyt venku. V zemích s existující sítí LMŠ, jako je Švédsko, Dánsko, Německo a další, je obvyklá hospitace a absolvování různých forem dalšího vzdělávání zaměřeného na práci s dětmi venku. Potřebné dovednosti a znalosti pro pobyt s dětmi v přírodě však mohou mít i vedoucí skautských a podobně zaměřených oddílů.

Pedagogická koncepce

Od roku 2007 vypracovává každá mateřská škola podle pokynu MŠMT svůj školní vzdělávací program (ŠVP), a to v souladu s principy Rámcového vzdělávacího programu (RVP) pro předškolní vzdělávání. Pro soukromé předškolní zařízení je písemné zpracování vlastního pedagogického záměru důležité. Je orientací pro učitele, rodiče, i všechny nově přicházející.

Školní vzdělávací program rozpracovává způsob, jakým mateřská škola rozvíjí klíčové kompetence dětí. Program odpovídá reálným podmínkám školy, prostorovým a personálním možnostem, potřebám a přáním dětí a rodičů.²⁹ Obsahem ŠVP jsou tři základní okruhy:

- vzdělávací prostředí školy (identifikace školy, podmínky organizace vzdělávání) a charakteristika vzdělávacího programu MŠ jako celku, včetně metodických východisek pedagogické práce
- vzdělávací obsah (nabídka činností uspořádaná do integrovaných bloků), doplňující programy a další aktivity MŠ
- evaluační činnosti

V čem je vzdělávací obsah ekoškoly a lesní mateřské školy jiný, jaké metody zde převažují a jaké jsou možné způsoby evaluace pedagogické práce?

²⁹ Více viz *Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy, VÚP, 2005*

Vzdělávací program ekoškoly – tematické zaměření

Hlavním cílem ekoškoly je rozvoj základních kompetencí dětí,³⁰ významných pro zachování zdravého a kvalitního životního prostředí, v širším slova smyslu pro udržitelný rozvoj. To se uskutečňuje přímým kontaktem s přírodou a spoluúčastí a spoluprací na ekovýchovných aktivitách a projektech MŠ. Ekovýchova může být obsažena v některém z **integrovaných tematických bloků**, či může být východiskem celého školního vzdělávacího programu.

Rámcový vzdělávací program (RVP) nabízí pět vzdělávacích oblastí³¹ s očekávanými výstupy. Tyto oblasti lze dobře integrovat do bloků, které jsou ekovýchově blízké. Patří mezi ně např. následující tematické oblasti.

Biotopy

Les, rybník, zahrada a další prostředí ukazují ekologické souvislosti, biologickou rozmanitost a její

³⁰ *RVP pro předškolní vzdělávání určuje pět okruhů klíčových kompetencí: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence činnostní a občanské*

³¹ *Dítě a jeho tělo, dítě a jeho psychika, dítě a ten druhý, dítě a společnost, dítě a svět*

každodenní proměny v praxi. Součástí takto zaměřeného integrovaného bloku bývá obvykle poznávání rostlin a živočichů, mělo by však být zasazeno do kontextu prostředí. Je možné zaměřit se například na různé potravní řetězce a v nich se učit jména rostlin a živočichů, ideálně s ukázkou živého či vyobrazeného organismu. Nebo lze sledovat způsob přizpůsobení zvířat danému biotopu: proč zde žijí právě tato zvířata, a jak prostředí naplňuje jejich potřeby. Ekologické souvislosti jsou úzce propojeny s člověkem, a to nejen

s jeho negativním vlivem, ale i s jeho zaměstnáním, způsobem „přežití“, vnímáním prostředí.

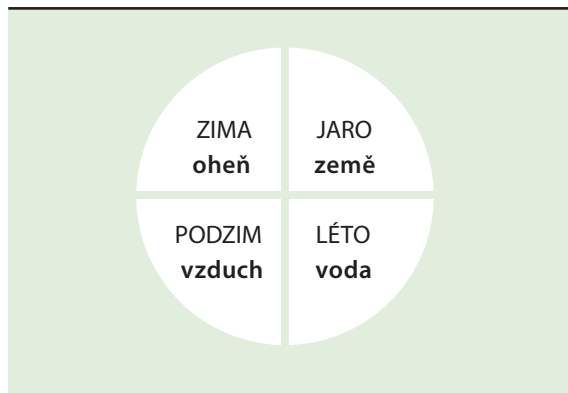
Proměny přírody

Proměnlivost ročních dob ve střední Evropě je v mateřské škole neopominutelný proces. Přináší inspiraci i tam, kde environmentální výchova není středem zájmu. Integrovaný blok zaměřený na proměny přírody jde hlouběji k příčinám a projevům těchto proměn, někdy skrytých nebo druhotných. Patří sem průběžné sledování počasí graficky zpracované tak, aby děti viděly jeho dlouhodobější vývoj. Při té příležitosti může zaznít pojem globální oteplování, uvedený na konkrétních jevech (výfukové plyny se ve vzduchu neztrácejí, ale tvoří „skleník“ v atmosféře; tání ledu na jaře se podobá tání ledovce vlivem tepla). Při sledování počasí lze pozorovat vliv srážek na stav vody v potoce, na charakter půdy, proměny se dají dobře sledovat také na rychle rostoucích rostlinách nebo na jednom konkrétním stromě (každé dítě může pozorovat „svůj“ strom) formou průběžného malování nebo fotografování. Proměny v přírodě nastávají i důsledkem lidské činnosti. Pokud se někde v okolí chystá stavba, je možné sledovat, jak člověk přizpůsobuje prostředí svým potřebám (např. zařadit podtéma zaměstnání, co člověk musí umět, aby dokázal stavět) a na co by měl myslet z hlediska ochrany přírody. Pomocí historických obrázků a vyprávění pamětníků je pak možné poznávat proměny krajiny na vycházkách.

Živly

Voda, vzduch, oheň a půda jsou oblíbené tematické bloky v ŠVP a v programech ekocenter. Důvodem je velká přitažlivost těchto základních přírodních sil pro děti. V ekovýchovně zaměřené školce mají děti příležitost přijít s nimi do úzkého kontaktu. Živly dobře korespondují s ročními obdobími, mají význam pro člověka a přírodu, a zároveň se dají začlenit do programu (viz *Schéma č. 1*).

Schéma č.1: Roční období a živly

Na jaře s dětmi sázíme, dotýkáme se země a poznáváme, že je skutečnou „matkou“. V létě se díky teplému počasí můžeme zabývat vlastnostmi vody (vypařování, erozní síla) a jejím významem pro živé organismy včetně nás, když pocítíme žízeň. Na podzim o sobě dává vědět vzduch v podobě větru, ale nemusíme zůstat jen u pouštění draků či stavby větrníků. Vzduch nevidíme, ale cítíme, má různou teplotu a vůni. Je také znečišťován, a to má své následky.

V zimě je dobrá příležitost k rozdělení ohně – naši předkové by bez něj zimu nepřečkali. Kvůli ústřednímu topení jsou děti o tento fascinující živly mnohdy ochuzeny a neumí s ním dobře zacházet. V mateřské škole to lze napravit.

Energie a její obnovitelné zdroje

Ačkoli je energie abstraktním pojmem, je možné na konkrétních situacích dětem ukázat, jak působí. Při jídle nebo pohybu mohou energii poznat „na vlastní kůži“. Největším zdrojem energie je slunce, které mají děti rády. Vedle slunce používá člověk k vytápění domů a pohonu svých strojů oheň, sílu vody či větru. To jsou pojmy, s nimiž děti mohou v MŠ pracovat, naučit se chápat význam energie pro lidskou civilizaci i nutnost šetrného zacházení s ní a zvažování, jaké máme možnosti při její výrobě.

Odpad

V řadě MŠ je zaváděno třídění odpadu. To je obvykle první krok k minimalizování ekologické zátěže MŠ a je velmi dobré, když jsou do třídění odpadu zapojené i děti. Umístěním žluté, modré a zelené sběrné nádoby však téma odpad zdaleka nekončí. Integrovaný blok věnovaný odpadu je možné zaměřit na „život“ výrobků, který by neměl končit na skládkách.

Chceme-li přírodě skutečně pomoci, pak nejen tříděním, ale také minimalizováním spotřeby odpadu. Děti tak mohou v obchodech hledat výrobky s velkým podílem obalů a jejich šetrněji zabalené alternativy. Zajímavým předmětem činnosti je zpracování

bioodpadu, umístění kompostu³² a sledování, jak důmyslné mechanismy v přírodě navracejí látky do koloběhu. Na vycházkách můžeme najít černou skládku a iniciovat její odklizení, či se jen s dětmi zamyslet, proč se nám nelíbí potok s nánosem plastů a dalších odpadků.

³² Ucelený program nabízí sdružení Ekodomov: www.ekodomov.cz/index.php?id=biodpad_kompostovani

Zdravá výživa

Tabulka o minimální a maximální podobě ekoškoly zmiňuje potraviny lokální, sezónní a bio. Každá tato skupina potravin je zdrojem inspirace pro integrovaný blok. Do programu je možné zapojit rodiče kteří rádi vaří a společně s kuchyní MŠ posbírat zajímavé recepty. Nebo lze s dětmi vyjít na nákup a hledat místní, sezónní a bio potraviny. Proč je někde obtížné najít místní ovoce a zeleninu? Co by mohlo pomoci? V Čechách se začíná rozvíjet tzv. bedýnkový prodej,³³ který by mateřské školy mohly využít, pokud nemají dostupné zdroje (tržišťe, prodejnu bio potravin) ve svém okolí.

Zahrada

Podoba a využití zahrady je velké téma pro integrovaný tematický blok. Zahrada umožňuje pohyb, dá se v ní s dětmi pracovat na umístění nových přírodních prvků (kmenů stromů, kopečků, lan), které nahradí vysloužilé prolézačky. Na zahradě mohou být záhonky, s nimiž je spojena celá řada činností komplexně rozvíjejících schopnosti dětí (péče, zodpovědnost, spolupráce, trpělivost). Někomu se s pojmem zahrada vybaví kniha Jiřího Trnky – četbu lze také začlenit do plánu aktivit s dětmi. V případě dostatečného prostoru mohou mít děti vlastní koutky v zahradě, které si označí kruhem z kamínků. Kruhy a oblé tvary obecně děti předškolního věku vyhledávají; tomu je možné přizpůsobit tvar přístřešku pro zastínění, síť cestiček či kruhové posezení kolem ohniště

³³ Viz např. <http://bedynky.bio-zahrada.cz/bedynky/about> (25. 2. 2010)

nebo mandaly z přírodnin. Publikaci věnovanou hřištím a zahradám v přírodním stylu vydalo v roce 2010 Ministerstvo životního prostředí.³⁴

Doprava

Souvislost dopravy a environmentální výchovy spočívá v hledání alternativ a chápání dopravy v životě dítěte. Některé MŠ podporují spolujízdy rodičů, pro které je doprava MHD do školky příliš komplikovaná či nemožná, případně společně s rodiči apelují na úpravu jízdního řádu či zřízení nové zastávky. V MŠ je možné podporovat jízdu dětí na kole a v místně se zasazovat o dopravní značení zohledňující cyklisty. Nebo lze sledovat cestu různých předmětů od místa výroby do školky (uvědomit si rozsah nákladní dopravy).

Vzdělávací program lesní mateřské školy – rozvoj kompetencí

Podívejme se na pedagogickou koncepci LMS optikou rozvoje kompetencí. Ve zmíněném výzkumu školní připravenosti dětí z LMS byly sledovány dovednosti dětí v šesti oblastech. Bylo prokázáno, že častý pobyt v přírodě děti ve všech těchto směrech rozvíjí srovnatelně s běžným režimem MŠ.

Pedagogická koncepce lesních mateřských škol v Německu je často postavena na oblastech dovedností, které jsou při pobytu v lese rozvíjeny. Jejich

celek pak tvoří charakteristiku pedagogické práce školky i předpoklad všestranného rozvoje dítěte.

Mezi nejčastěji zmiňované oblasti znalostí, dovedností a postojů rozvíjených v LMS patří hrubá a jemná motorika, sociální kompetence, rozvoj sebevědomí a sebepojetí, kreativita a znalosti o přírodě a ekologii.

Kreativita

Zmiňovaný výzkum ze Švýcarska potvrdil předpoklad, že děti, hrající si často v pestrém přírodním prostředí, jsou kreativní. Příčinou může být i skutečnost, že v lesní MŠ nejsou předpřipravené hračky a děti si předměty hry nalézají v přírodninách kolem sebe. Rozvoj tvořivosti je proto součástí pestré palety kompetencí, které jsou pobytem v lese rozvíjeny.

Hrubá a jemná motorika

Les nabízí výrazně pestřejší podmínky pro rozvoj hrubé motoriky, než upravený terén interiéru MŠ i zahrady, pokud není založena přímo tak, aby poskytovala rozmanité a proměnlivé příležitosti k pohybu. Při každém pobytu v lese děti trénují rovnováhu (na nerovném povrchu), mohou běhat (ve větší míře než v ohraničeném prostoru), lézt (do strmého svahu, na stromy), přeskakovat a nosit větve a kameny, klouzat po blátivém či zmrzlém povrchu atd.

Podpora jemné motoriky byla naznačena v citovaném výzkumu Sarah Kiener v kapitole II. Pomocí cílených, zejména výtvarných činností, lze rozvíjet potřebné dovednosti, podobně jako v běžné MŠ.

³⁴ Gründler, Elizabeth, C; Schäfer, Norbert (česky 2010): *Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu. Význam, plánování, realizace.* MŽP. ISBN 978–80–7212–523–4

Prostor k pohybu v lesní MŠ přispívá nejen k rozvoji motoriky, ale i podpoře zdraví dětí (rozvoj plic, oběhového systému, prevence obezity). Při pohybu jsou zapojeny smysly, zejména zrak a hmat, je rozvíjena prostorová orientace. Děti se také učí rozpoznat a respektovat hranice své fyzické zdatnosti a rozvíjejí znalosti o svém těle, když zapojují různé svalové skupiny.

Sociální kompetence

V lese vzniká celá řada situací vyžadujících spolupráci, řešení konfliktů dohodou, respekt, rozpoznání pocitů druhého. Při pobytu v lese hraje důležitou roli vzájemná pomoc. Proto je vhodnější, když jsou kolektivy dětí věkově smíšené. Dospělí pomáhají tam, kde si o to děti samy řeknou. Vždy platí obecné pravidlo, že dospělý jde příkladem. Je proto ochotný pomoci,

vyslechnout, projevit soucit, pomůže nalézt společné řešení situace.

Sociální kompetence jsou rozvíjeny během volné hry, kdy se děti sdružují ke společné činnosti, nebo při spolupráci na společných úkolech, které nabízí pedagog.³⁵ Podporuje se tím vzájemná důvěra a schopnost rozdělit si úkoly.

Součástí sociálních kompetencí je respekt k druhému. To se dá učit např. ustanovením: každý má právo říci „přestaň“ a povinností druhého je respektovat toto přání. S tím souvisí i dodržování dalších dohodnutých pravidel, jako je nezasahovat do soukromí ostatních (např. do batůžků či osobního koutku v lese) či hledat spravedlivé dohody.

Děti se také učí rozpoznat cítění své a druhých. Pokud někdo pláče, jdou obvykle za dospělým, aby dítěti pomohl. Pokud je někdo unavený, děti nebo pedagog nabídnou pomoc – vezmou dítě za ruku, nesou mu kus cesty batůžek apod.

Rozvoj sebevědomí a sebepojetí

Děti se v lesní mateřské škole učí poznat vlastní hranice, pocity a potřeby. O hranicích bylo již pojednáno v souvislosti s rozvojem motoriky. Jednou z prvních příležitostí k poznání vlastních potřeb a pocitů v lesní mateřské škole je proměnlivost teploty při různých činnostech. Děti jsou vybavené od

dospělých, kteří se řídí více či méně úspěšnou předpovědí počasí. Při intenzivní aktivitě se však děti i v mrazivém dni mohou přehřát; pokud si uvědomí tento pocit, mohou se vyhnout nepříjemným následkům. Pedagogové se proto ptají, aby dětem pomohli uvědomit si vlastní pocit tepla či chladu a podle toho si upravit oblečení.

Les pomáhá rozvíjet sebevědomí tím, že nabízí rozmanité podněty k aktivitám s různým stupněm obtížnosti. Každé dítě si může najít strom, na který dokáže vylézt, větev, kterou přeskočí, rostlinu, kterou umí určit. Zároveň také poznává, že se svými schopnostmi mezi sebou přirozeně lišíme. Pokud není pedagog vyvíjeno soutěživé prostředí, cítí se i fyzicky slabší děti v lese dobře.

Znalosti o přírodě a ekologii

Děti jsou v předškolním věku přirozeně zvědavé a proměnlivá příroda vyvolává četné otázky: „co je to“ a „proč je to tak“. Pobyty v přírodě je proto ideální příležitostí k postupnému poznávání a pojmenovávání jejích prvků a jevů. Může to probíhat přirozeně na základě dotazů dětí nebo cíleně prostřednictvím tematicky zaměřených projektů.

V LMŠ tyto projekty souvisí s ročním obdobím a jsou inspirovány pozorovatelnými prvky v přírodě (poznávání listnatých stromů na podzim, pozorování a poznávání ptáků v zimě u krmítka a na holých větvích, vliv erozní činnosti vody na jaře, když taje sníh). V poznávání přírody pak hraje přirozeně

³⁵ Tento aspekt zdůrazňuje zážitková pedagogika – prostřednictvím společného úkolu stmelit kolektiv

velkou roli osobní zkušenost dětí s vlastnostmi přírody a jejími proměnami. Nemusí být vždy vše pojmenováno a zařazeno. Samotná příležitost vidět, slyšet a dotýkat se rozmanité přírody je učebním procesem

k jejímu poznání. Při přímém poznávání přírody, zejména života zvířat, zároveň vedeme děti k respektu k jejich životním potřebám a zranitelnosti.³⁶

36 Mgr. Kateřina Řeháková, koordinátorka jihomoravské sítě Mrkvička, připomíná např. citlivost obojživelníků na dotyk suchou rukou kvůli jejich velmi tenké pokožce

S dětmi v přírodě

S rozmanitostí přírody stoupají nároky na připravenost pedagogického doprovodu dětí. Pro některé je tato skutečnost překážkou: příliš mnoho neznámých situací vyvolává obavu z odpovědnosti, kterou člověk při práci s dětmi vždy cítí.

Na pobyt v přírodě se dá do určité míry připravit vhodným vybavením a oblečením pedagogů a dětí. Další způsob, jak zvýšit pocit jistoty při pobytu venku, je vytvoření několika jednoduchých pravidel, jejichž dodržování chrání bezpečnost dětí.

Vybavení a oblečení

V lesní mateřské škole platí pravidlo: „Neexistuje špatné počasí, pouze špatné oblečení“. Tuto zásadu je v první řadě nezbytné sdělit **rodičům** a nabídnout jim základní představu o oblečení dětí do přírody. Zároveň je dobré poskytnout rodičům zpětnou vazbu, aby věděli, jak se jejich dítě v daných podmínkách cítilo. Je vhodné rodiče předem upozornit, že děti přijdou z venku téměř jistě špinavé, někdy i s roztrhanými nohavicemi či rukávy, a je proto vhodné oblečení přizpůsobit této realitě. Odpor některých rodičů k častému umazání či „nezodpovědnému“ zničení oblečení v přírodě je nepříjemný pro učitele, děti a nakonec i rodiče samotné. Vyjasnění vzájemných očekávání v otázce oblečení dětí je proto důležitou prevencí konfliktů.

Během celého roku je uplatňováno tzv. **cibulovité vrstvení**. V zimě má být spodní vrstva hřejivá; ideálně ji tvoří vlněné (pokud je děti snesou) nebo funkční termoprádlo. Obě varianty mají tu výhodu, že i když se dítě zpotí, prádlo hřeje dál. Následují podle potřeby další (1–3) vrstvy, které opět hřejí a zároveň izolují (což je výhoda cibulovitého vrstvení oproti jedné silné vrstvě, která snadněji profoukne a nevytváří meziprostory udržující stabilní teplotu). Pro zahřátí se vedle vlny velmi hodí také fleecce. Vrstvení je stejným způsobem uplatněno i na nohy. Svrchní kalhoty by měly být v první řadě vodotěsné. Bunda by měla

být teplá a prodyšná. Pokud padá déšť se sněhem, má přednost nepromokavost, děti často nosí zateplené pláštěnky; v nich se ale velmi rychle přehřívají. Poslední nezbytnou vrstvu do mrazu představuje ochranný mastný krém na obličej a ruce.

Také v létě se uplatňuje cibulovité vrstvení. V lese bývá v porovnání s rozehřátou ulicí chladněji, hodí se tedy více tenkých vrstev. Děti by měly mít v lese

vždy dlouhé rukávy a nohavice. Nezbytná je pokrývka hlavy, ideálně i krku. K výběru lze rodičům doporučit spíše světlejší barvy. Všechna tato opatření mají své důvody: chrání před sluncem, poškrábáním od větví a před klíšťaty. Pro pohyb v lese jsou celoročně doporučené kotníčkové pevné boty, za deště a bláta holinky (v zimě zateplené), aby se děti nemusely vyhýbat lákavým kalužím.

Do přírody vycházejí učitelé, často i děti, s batohem na zádech. Existuje několik **základních součástí výbavy do přírody**. V batohu pedagogů by neměl chybět:³⁷

- mobilní telefon, seznam kontaktů na rodiče a zástupce rodičů
- lékárnička³⁸
- plachta proti dešti, která může sloužit i jako podložka („stůl“)
- velká karimatka (pro případ převlékání dětí, na sezení)
- univerzální náhradní oblečení
- role igelitových sáčků, balení vlhčených ubrousků a papírových kapesníků, provázek/lano
- fleecová deka (pro rychlé zahřátí v zimě)
- lopatka / přenosné suché WC

³⁷ Shrnuto z doporučení Odborů dětí a mládeže několika spolkových zemí Německa

³⁸ Minimální rozsah vybavení lékárničky pro zotavovací akce pro děti a pro školy v přírodě stanovuje Vyhláška č. 106/2001 Sb., o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti, ve znění vyhlášky č. 148/2004 Sb. – Příloha 4

Děti si v batůžcích nosí obvykle svačinu, pití, sáček „na poklady“ – které v lese najdou, ručník, v zimě náhradní rukavice a termopolštářek. Na batůžku je upevněna karimatka velikosti čtverce, tak, aby na ní dítě mohlo sedět a umělo ji samo zabalit.

Bezpečnostní pravidla

Předpokladem bezpečného pobytu v lese je skutečnost, že pedagogický doprovod les zná. Pomoci může **schůzka s lesníkem** (který by o plánovaném pravidelném pobytu dětí v lese měl vědět), nebo ochránářem, který dobře zná lokalitu. Upozorní na jedovaté rostliny, které v lese rostou (v Čechách jich není mnoho a rostou jen v určitých podmínkách), kdy je v lese doba hájení a honitby, jaké jsou plánovány dřevařské práce atd. Zvláště poslední otázku je třeba průběžně aktualizovat. Znalost terénu je důležitá i pro dobrou orientaci v lese.

Lesní mateřské školy v Německu mají pro samotný pobyt v lese různá **pravidla**, která vznikají proto, aby se pedagogové i děti cítili bezpečně. V *Tabulce 4* jsou uvedena nejčastěji se objevující pravidla.³⁹

Tabulka 4

Nejčastější bezpečnostní pravidla
■ zůstat na dohled či doslech pedagogického doprovodu
■ je-li dítě voláno jménem, vždy odpoví
■ při cestě lesem čekat na domluvených místech *)
■ při práci s nožem či pilou sedět, ve věku do čtyř let pracovat s ostrými nástroji pouze pod dohledem dospělé osoby
■ nádobí a přístroje z batohu dětí jsou určeny pouze na jídlo, ne na hraní
■ v lese nenechávat odpadky
■ nelézt na stohy dříví
■ větve nenosit ve výšce očí ostatních
■ potřebu vykonávat na místě určeném pedagogem
■ bez dovolení učitele nejíst nic nalezeného v lese
■ zkoumaných hub se nedotýkat rukou, pouze klacíkem
■ neodcházet s lidmi, které v lese potkáte (ani se známými)

*) U turistických značek, na křižovatkách cest, u laviček, předem označených stromů či jiných prvků v přírodě

³⁹ Podle Miklitz, (2007), str. 151

Metodické náměty

V praxi environmentální výchovy jsou uplatňovány různé výchovně–vzdělávací metody v závislosti na cíli zamýšlené činnosti. Záleží tedy na tom, jaké dovednosti, znalosti či postoje chceme pomoci rozvíjet, v rámci jakého tématu (viz *Kapitola 4, Pedagogická koncepce*).

V příručkách environmentální výchovy⁴⁰ jsou nejčastěji uváděny tzv. metody aktivizující, činnostní, anglicky „hands–on“ nebo také „learning by doing“. Ty jsou zvláště vhodné pro práci s předškoláky, jejichž myšlení je na pre–logické úrovni a nejsou proto ještě schopné myslet v abstrakcích. Pro tento manuál byly vybrány metody dobře realizovatelné s předškolními dětmi v ekoškolce a lesní mateřské škole.

Projektová výchova

V ekoškolce v německém Enslandu⁴¹ se rozhodli proměnit vyasfaltovanou školní zahradu na přírodní zahradu s jezírkem a velkými kmeny stromů místo prolézaček. Tato akce se stala celoročním projektem ekoškoly, do něhož byly zapojené děti i rodiče.

40 Podle Činčera, Jan (2007): *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Paido, Brno. Máchal, Aleš (2000): *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Rezekvítek, Brno. Palmer, Joy, Neal Philip (1994): *The Handbook of environmental education*, Routledge, New York.

41 Podle Gebbe v Mayer & Witte (2000)

Projektová výchova je jedním z typických prvků environmentální výchovy. Nemusí trvat celý rok; projekty však trvají minimálně několik dní. Jednotlivé kroky projektu jsou často rozloženy s časovým odstupem, který by v předškolní výchově neměl být delší než týden. Prostřednictvím projektu chceme něco

konkrétního zjistit či změnit. Vychází ze zájmu dětí, proto je třeba věnovat dostatek času počáteční motivační fázi. Realizace projektu je výchovně–vzdělávacím procesem. V případě přestavby zahrady nešlo jen o to, nahradit asfalt přírodním povrchem. Zahrada byla nejprve ve spolupráci dětí a architektů navržena, hledaly se různé způsoby, jak přestavbu a výběr materiálů provést ekologicky šetrně. Děti se během projektu učí, jaké kroky je třeba podniknout, kdo a jak může pomoci, zvažují různé návrhy, podílejí se na změně. Výsledek projektu pak pro ně může být důkazem, že spoluprací a promyšleným hledáním konsenzu lze dosáhnout řešení.

Pozorování a experimenty

Před maringotkou lesní mateřské školy odvalil chlapec špalek na kterém se obvykle sedí a naskytla se mu podívaná na čilý život, který však rychle přechal do jiného úkrytu. Zkoušel, zda to tak bude i pod dalšími špalky v kruhu. Paní učitelka ho po povolení posledního špalku nepokárala, ale vyzvala ho, aby spolu sedátka vrátili na místo. Společně s dalšími dětmi, které se mezitím seběhly, si pak povídali, co chlapec objevil.

Pozorování je předpokladem a zároveň přirozeným způsobem poznávání světa. Vyžaduje soustředění a trpělivost. Předškolní děti vydrží až překvapivě zaujatě pozorovat nový neznámý objekt či jev. Objektem pozorování mohou být:

- předměty – přírodniny, živé organismy, preparáty, modely

- jevy – děje v přírodě, pokusy, postupy práce apod.

Pozorování umožňuje prožít radost z objeveného. Proces pozorování je často zcela individuální – někdo u daného předmětu či jevu vydrží krátkou chvíli, jiný nečekane dlouho. Je proto dobré, aby předměty a jevy k pozorování představovaly nabídku, kterou dítě může

využít podle vlastní potřeby, nerušeno okolím. Les je ideálním prostředím pro pozorování; každý si může najít svůj klidný koutek a sledovat to, co ho zaujalo.

Prostředí ekoškoly zahrnuje prvky, které se mohou stát metodickými pomůckami pro pozorování či experimenty. Patří mezi ně například:

- kompost
- alternativní zdroj energie
- záhon
- sud na dešťovou vodu
- krmítko

Zajímavé je dlouhodobější pozorování proměn jevů v čase. Lze např. pozorovat rostlinu hrachu – jak rychle roste, jak jí přibývají listy, jak její úponky hledají oporu. V interiéru je možné pozorovat elektroměr ukazující spotřebu energie, když se vaří a svítí, a když jsou spotřebiče vypnuté. Nebo klíčení semínek na parapetu u okna a ve stínu. Pozorování a experimenty je vhodné doplnit dokumentací – děti mohou jednotlivé fáze malovat, fotografovat, měřit a s pomocí pedagogů zapisovat, pro vytvoření názorného grafu. Ačkoli děti zápisky ani graf nepřechtou, jsou tyto činnosti dobrým vzorem systematické práce a děti většinou také velmi baví.

Hra

Po dopolední svačině obvykle následuje volná hra dětí, kterou doplňuje nabídka činností ze strany pedagogů. V environmentální výchově jde například o sbírání a hru s přírodninami (skládání obrázků, stavění domečků, zdobení stromů), poznávání přírody (listování v atlasech a určování pozorovaných rostlin a živočichů), „úklid přírody“ (sbírání odpadků v místě, kde si děti hrají, v pracovních rukavicích a pod dohledem pedagoga), čtení pohádek s ekovýchovným podtextem.⁴²

V předškolním věku je oblíbené hraní rolí („hra na...“). Děti si v lese rády hrají na různá zvířata, a tím prožívají jejich způsob života (shánění potravy,

tvorbu úkrytu, vydávané zvuky). Rády také napodobují různé profese; k tomu jim slouží četný materiál v lese či na školní zahradě i možnost využití nářadí. V ekovýchově se prostřednictvím hraní rolí může dobře zpracovat konfliktní situace. Například konflikt vandala ničícího stromy s lesníkem nebo majitele psa s myslivcem. Děti tak rozvíjejí komunikační a emoční schopnosti v relativně bezpečném prostředí hry. Je však důležité vždy hru ukončit následnou diskuzí, aby děti nepokračovaly v konfliktním jednání i ve skutečnosti. Důležité jsou přítomné otázky: „jaké to bylo, když...“, „co pomohlo situaci vyřešit“.

⁴² *Těto disciplíně v environmentální výchově se věnuje tzv. ekonaratologie viz např. www.vztahkprirode.cz/view.php?cislocianku=2008090008 nebo <http://cevv-uk-pedf.blog.cz/0901/ekonaratologie-vypraveni-v-ev> (25. 2. 2010)*

Příklady dobré praxe ekoškoly a lesní mateřské školy

Příklady dobré praxe nabízejí krátkou exkurzi do mateřských škol s důležitou rolí environmentální výchovy ve výchovně–vzdělávacím působení. Snaha nalézt firemní školku s ekovýchovným zaměřením skončila, bohužel, nezdarem – ani v Čechách ani v Německu nebyl takový případ nalezen. Byly proto vybrány školky soukromé, reprezentující různé formy MŠ, popsané v tomto manuálu.

První příklad – školka die Urmeli's (Hamburg) – představuje minimální variantu ekoškoly. Prvky ekovýchovy jsou zde součástí její pestré vzdělávací nabídky. Naopak ideální variantou ekoškoly je soukromá MŠ Semínko (Praha). Ekovýchovné prvky jsou patrné na první pohled a program školky je úspěšně využívá ke komplexnímu rozvoji dětí.

Dalším příkladem je lesní mateřská škola Wald-rüben (Lüneburg), zmiňovaná již v kapitole o legislativě. Díky jejímu mnohaletému fungování lze předpokládat, že program a organizační podmínky jsou důkladně ověřené zkušenostmi. Nakonec je uveden ještě jeden český příklad – jedná se o dětský klub Šárynka (Praha), který je inspirován lesní mateřskou školou.

Příklady jsou zaměřeny na ekovýchovné prvky MŠ, nepopisují podrobně jejich podobu a organizaci.

Die Urmeli's

Typ školy: MŠ s prvky ekovýchovy a lesní mateřské školy

Zřizovatel, právní forma: nadace Rudolfa Ballina,⁴³ nezisková organizace

Kontakt: Ballin-Kita-Redderblock@T-Online.de

Adresa: Redderblock 43, 22145 Hamburg

Počet a věkové spektrum dětí: 4 třídy pro věk 3–6 let (celkem cca 150 dětí), 2 třídy pro věk 8 měsíců – 6 let (celkem max. 40 dětí, nejmenší mají po část dne vlastní program)

Provozní doba: pondělí až čtvrtek 6:00–18:00 hod., pátek 6:00–17:00 hod.

Zázemí MŠ

Mateřská škola je jednopatrová budova ve tvaru *L* se zahradou ve vnitrobloku. Místnosti jsou vybavené standardně. Zajímavé jsou velké dřevěné bedny na kolečkách, v nichž děti podle potřeby přesouvají hračky či stavebnice k místu své hry. Dominantou je společenská místnost kruhového půdorysu (spojující dvě křídla školky) s prosklenou střešou.

⁴³ Nadace provozuje celkem 14 mateřských škol v Hamburku a okolí, které nabízí téměř 1600 míst pro děti od jednoho roku do nástupu do školy; nadace má společnou vzdělávací politiku zaměřenou na integraci a podporu rodiny.

Zahrada není čistě přírodního charakteru, povrch tvoří trávník a asfaltový rovný chodník. Vedle dřevěných domečků a pískoviště je na ní dětská lezecká stěna a bludiště v umělém kopečku porostlém travou. Na zahradě je malý vyvýšený záhonek a kompost. Zahrada nabízí prostor pro maximálně dvě třídy, což je vzhledem ke kapacitě MŠ problematické – děti jsou zde obvykle hodinu a pak se vystřídají. Přístup do zahrady je možný z každé třídy, což je využíváno zejména v létě, kdy se děti jen přezouvají.

Pedagogické zaměření MŠ

Základním cílem této MŠ je integrace – různě starých dětí, psychicky a fyzicky znevýhodněných dětí, dětí různých národností. Každý má své slabé a silné stránky, každý má právo být jiný a být respektován. Tomu je přizpůsoben i způsob adaptace nově při-

cházejících dětí na prostředí MŠ – rodiče mohou být s dětmi tak dlouho, dokud to všichni zúčastnění (dětí, rodiče, pedagogové) považují za potřebné. Rodiče mají nadále právo kdykoli (po předchozí dohodě) zůstat s dítětem v MŠ. Integraci podporují také programy, při nichž se setkávají děti z různých tříd, jako je tělocvik, učební dílna, logopedický kroužek, vaření či lesní den.

Zajímavý prvek evaluace ve školce představují dětská portfolia. Každé dítě má vlastní šanon, kam učitelé zaznamenávají zážitky a pokrok dítěte, vkládají obrázky a fotografie z akcí. Tuto složku doplňuje dítě s pedagogem po celou docházku do MŠ.

Učební dílna

MŠ Die Urmeli's má na každý rok jedno společné téma, které je ve smíšených kolektivech z různých tříd rozvíjeno v tzv. učební dílně. Tomuto účelu slouží jídelna, zajišťují jej vždy dvě učitelky (stále stejné) pro skupinu 20 dětí během dopoledního programu. Dílna probíhá jednou až dvakrát týdně. Celoroční téma je rozpracováno na části, kterým se děti věnují v dílně nebo na exkurzích a výletech souvisejících s tématem. V uplynulých letech byla roční témata následující:

- Proud života
- Cesta kolem světa
- Hamburk, moje město
- Z čeho žijeme

Během roku se pak věnují konkrétním souvislostem tématu s výživou, dopravou, přírodou, zaměstnáním,

sebepojetím, uměním a kulturou, domovem. Celoroční téma (dalo by se nazvat též ročním projektem) je společně s dětmi průběžně dokumentováno (obrázky, fotografie, mapy, drobné příhody a zážitky dětí zapsané pedagogy). Na závěr roku je dokumentace naskenovaná na CD k dispozici rodičům. MŠ je zapojena do sítě *Kita 21*,⁴⁴ která sdružuje školky realizující vzdělávání pro udržitelný rozvoj v denní praxi.

Lesní den

Lesní den je pořádán každý pátek pro dvě skupiny po 25 dětech. Obě skupiny vede jeden až dva pedagogové a dva asistenti (studenti nebo rodiče). Vycházejí od školky, děti mají batůžky a obvykle i vozík na pomůcky. V lese stráví asi tři hodiny a vrátí se na oběd do školky.

MŠ Semínko, o.p.s.

Typ MŠ: ekoškola, mateřská škola
zařazená do rejstříku škol

Právní forma: obecně prospěšná společnost

Kontakt: msseminko@seznam.cz

Adresa: Kubatova 1/32, Praha 10 – Hostivař
(areál Toulcova dvora)

Počet a věkové spektrum dětí: dvě smíšené třídy
s počtem 23 dětí na jednu třídu, věk 3 – 7 let

Provozní doba: 7:00 – 17:00 hod.

Zázemí MŠ

Zakladatelkou MŠ Semínko byla dlouholetá zastánkyně přímého kontaktu dětí s přírodou Mgr. Emilie Strejčková. Charakter MŠ Semínko určuje místo, kde se nachází – areál ekologického centra Toulcův dvůr. Samotná stavba je řešena se začleněním přírodních materiálů a s cíleným očním kontaktem s okolní farmou a přírodou prostřednictvím velkých oken v herně v přízemí. Ta jsou za teplého počasí otevřena a rozšiřují třídu o terasu. V interiérech a mezi hračkami převažují přírodní materiály. Dřevěné schodiště vede do podkrovní herny, která je po obědě proměněna na ložnici.

Školní zahrada je postupně budována pro venkovní výchovu dětí prožitky. Její členitý terén byl vymodelován tak, aby vyhovoval potřebám dětí a ekologickým činnostem. Děti společně s rodiči a učitelkami vysázely několik stromů a keřů (borovice, lísky, rybízy, ostružiny, jablň, hrušeň, jeřabinu, rakytník, mišpuli). Roste tu i vrbový domek. Kromě vyvýšených záhonků, kam si děti vysévají semínka salátů, mrkve a kedlubnů zde mají místo i záhony s léčivými bylinkami a okrasnými květinami. Při sázení jsou vybírány původní domácí dřeviny a byliny ve spolupráci s o.p.s. Gengel, která se na pěstování původních druhů rostlin specializuje.

Stalo se zvykem, že na pomoc při úpravách zahrady přicházejí rodiče a ve vhodných situacích pomáhají i děti. Nad cisternami na dešťovou vodu, které jsou vestavěny do svahu zahrady, stojí dřevěný altán v podobě seníku, který slouží jako venkovní třída. Ve venkovním areálu Toulcova dvora o rozloze 8 ha se

44 www.kita21.de

nachází: farma domácích zvířat, jízdárna, zelinářská a okrasná zahrada, ovocný sad, louky, pole, školka dřevin, mokřad, lužní les a dva rybníčky.

Školka má vlastní kuchyň. Strava je připravována převážně z produktů zdravé výživy a biopotravin, je biologicky vyvážená (ale nikoli jen vegetariánská) a pomáhá dětem přivykat zdravému životnímu stylu.

Ekologický provoz MŠ je zastoupen kompostováním (venkovní kompostér na trávu a rostlinné zbytky od vaření), tříděním odpadu, používáním ekologicky šetrných úklidových prostředků a používáním dešťové vody na zalévání záhonů.

Ekovýchovné zaměření MŠ Semínko

MŠ Semínko má vypracovaný vlastní koncept environmentální výchovy⁴⁵, který je součástí ŠVP. Zahnuje pravidelný pobyt v lese, nedalekém jabloňovém sadu nebo u meandrů potoka Botiče, kde děti pozorují zvířata v místě svého výskytu a učí se, jak zvířata žijí. Probíhá podle pravidla „venku za každého počasí.“ Součástí programu venku je i pomoc na poli při sbírání mandelínek či při sklizni. Děti pravidelně navštěvují zdejší farmu, pozorují domácí zvířata, vývoj jejich mláďat, poznávají léčivé byliny a rostliny a průběžně o ně pečují.

Vzdělávací témata MŠ Semínko jsou rovněž z velké části ekovýchovné zaměřená:

- Seznamujeme se spolu navzájem i s prostředím Toulcova dvora.
- Jsme dobře připraveni my i příroda, o kterou se staráme, na zimu?
- Jak to dělali naši dědečkové a babičky, jsme stejně šikovní?
- Semínka – aby na jaře bylo hodně nových rostlinek. Také mláďátek od zdejších zvířat.
- Všechno souvisí se vším. Jsme jedné krve, ty i já. Umím a chci pomáhat.
- Jaro, ukaž se! Umím si všimat.
- Až se zima zeptá, cos dělal v létě? Není těžké začít starat se o něco, ale vydržet!
- Domov není jen „obývák“ s televizí, do přírody nechodíme jen na návštěvu – známe i okolí.
- Čas v životě kolem nás: mládí, dospělost, stáří, smrt – v přírodě nic nepřichází na zmar.
- Jak se dělá radost druhým.

⁴⁵ Děkuji paní ředitelce MŠ Semínko za jeho poskytnutí pro účely této studie

MŠ WALDRÜBEN

Typ MŠ: samostatná lesní mateřská škola

Zřizovatel, právní forma: rodičovský spolek Rübe, e. V., nezisková organizace

Kontakt: info@waldrueben.de

Adresa: Im Dorf 12, Lüneburg

Počet a věkové spektrum dětí:

15 dětí ve věku 3 – 6 let

Provozní doba: 8:00 – 13:00 hod.

Zázemí

Lesní MŠ má základnu v lese na kraji města. Zázemí tvoří maringotka, kterou lze vytápět. V zimě v ní děti svačí a obědvají (sedí přitom v kroužku na kari-matkách), jinak je hlavně úložným prostorem na pomůcky. Před maringotkou je kruh ze špalků, které slouží jako sedátka a stolečky. Les, v němž se tato lesní MŠ pohybuje, patří městu a působí v něm ještě další dvě lesní mateřské školy. Les je smíšený, protéká jím potok. Část dřeva zůstává záměrně ležet z důvodu zvýšení biodiverzity. Les tak nabízí velmi rozmanité prostředí. Děti chodí na oblíbená místa, nazvaná:

- Stavba – místo plné větví, z nichž se staví úkryty, mosty přes potok; větvemi do listí děti „malují“ dopravní značky atd.
- Džungle – křovinaté místo s padlými stromy přes úzkou cestičku; džunglí se jen prochází, působí tajemně, protože zde člověk nemá takový přehled

jako v otevřeném lese, děti se musí soustředit na větve na zemi a ve výšce očí

- Klouzačka – svah, kde se děti kloužou po blátě nebo ledu, kutálejí z něj šišky; písčité podloží je místy odkryté a děti tu mají „pískoviště“
- U vodníka – místo u potoka se starou vrbou; potok je zde mělký, po kamenech lze přejít z jednoho břehu na druhý
- Ptačí budky – nejbližší místo od maringotky, kde je nutné mluvit tiše – je to chráněná oblast, kde hnízdí ptáci v budkách; děti je sem chodí pozorovat

Pedagogické zaměření MŠ

Pedagogická koncepce je zaměřena na rozvoj kompetencí dětí a využití rozmanitých příležitostí, které les nabízí. Hlavní cíle pedagogické práce jsou v následujících oblastech:⁴⁶

■ Pohyb v lese

Cesty a otevřený prostor vybízejí k běhání. Děti se pohybují po nerovném povrchu, přelézají, přeskakují, balancují, padají. Učí se odhadnout nároky prostředí a přizpůsobit jim svůj pohyb v něm.

■ Tvoření a stavění v lese

Děti mají v určité dny k dispozici výtvarné potřeby (papír, nůžky, lepidlo, pastelky, vlnu, tempery atd.), jindy si najdou výtvarný materiál k tvorbě kolem sebe. Při stavění pak mohou děti od 4 let

⁴⁶ Celá pedagogická koncepce (německy) ke stažení www.waldrueben.de/downloads/konzept.pdf (4.4.2010)

používat skutečné nářadí (nůž, pilu, kladivo, hřebíky). Pravidlem je, že pracují vždy s mrtvým dřevem a v sedě.

■ **Poznávání přírody**

Při pobytu v lese děti zažívají přímo jak příroda funguje a jaký vliv na ni může mít člověk. Prožitky se uskutečňuje všemi smysly (proměna teploty, zvuky a vůně v přírodě, různé povrchy přírodnin). Znalosti zprostředkovávají pedagogové ve spolupráci s lesníkem, ochráncem přírody, včelařem atd.

■ **Učení společně a vzájemně**

Patnáctičlenná skupina LMS Waldrúben umožňuje hlouběji prožít pocit společenství. Nově přicházející děti se v menším kolektivu rychleji vzájemně seznamují a dobře se pak znají navzájem. Sociální interakce je proto obvykle provázána vzájemným pochopením a respektem. Děti vědí, co

druhý nemá rád, koho oslovit, když chtějí najít partnera na běhání nebo pomocníka při stavění z větví. Pocit společenství je podporován zejména při jídle v kruhu, kdy si všichni vidí do očí a sdělují společné zážitky.

Rituály

Činnosti opakující se každý den podporují jistotu dětí a orientují je v čase. Ranním rituálem je „kruh“ – děti si posílají zvoneček a se zazvoněním opakují „ranní kruh už je tu“, pak zpívají uvítací písničku „Dobré ráno v tomto lese, přejeme si krásný den“. Následuje kontrola docházky a počítání dětí (u obou činností děti asistují). Dalším rituálem je navštěvování míst, které děti znají. Někdy je vybírají děti samy, někdy pedagogové, ale děti vždy vědí, kam jdou, což je důležité pro jejich orientaci. (Výjimkou jsou nepříliš časté dny určené k objevování nových míst.) Před jídlem se dodržuje rituál se „zlatou kapkou“. Po umytí rukou (v přenosném umyvadle) si děti stoupnou do kroužku, jedno z nich dostane do dlaně éterický bio olej a za zpívání písničky „zlatá kapko, putuj dál“ předá prstem všem ostatním kapku do dlaně. Takový smyslový rituál je pro děti silným zážitkem. V zimě se tento rituál vynechává, protože by dětem příliš ochladly ruce. Následuje posezení v kruhu u oběda; po jídle si děti vyprávějí zážitky, někdy se čtou pohádky.

Výlety

Pobyt v lese doplňují výlety. Každý pátek děti střídavě navštěvují tělocvičnu základní školy a domov

jednoho ze svých kamarádů z LMŠ. Návštěva školy je součástí rozvoje školní připravenosti, přibližuje dětem atmosféru ve škole. Dopoledne tráví v tělocvičně, o přestávce zavítají do první třídy a pozdraví děti, které dříve navštěvovaly lesní MŠ. Také návštěva u dětí doma rozšiřuje jejich kompetence, učí je vhodnému chování: navštívené dítě má najednou 15 hostů, kterým se věnuje, děti i pedagogové se blíže seznámí s jeho rodinou a jejím způsobem života. V dětském pokoji proběhne ranní kruh a snídaně, potom všichni odejdou na nejbližší hřiště nebo jiné oblíbené místo svého „hostitele“. Na oběd se vracejí k němu domů, kde si ostatní rodiče své děti vyzvednou.

LMŠ pořádá i výlety jednorázové. Často směřují do města, aby se v něm děti učily pohybovat a poznávat dopravní značky. Cílem jsou také muzea, knihovna, úřad, bazén, divadlo atd. Mimo město děti navštěvují včelaře, farmu, či místní malovýrobu svíček.

DĚTSKÝ KLUB ŠÁRYNKA

Typ MŠ: dětský klub
inspirovaný lesní mateřskou školou

Zřizovatel, právní forma:

Ekodomov, občanské sdružení

Kontakt: sarynka@ekodomov.cz

Adresa: V Podbabě 29b, 160 00 Praha 6

Počet a věkové spektrum dětí: 14 dětí ve věku 3 – 6 let, 2 skupiny (celkem 28 dětí)

Provozní doba: třídní skupina pondělí až středa 8:15 – 13:00 hod., dvoudenní skupina čtvrtek až pátek 8:15 – 13:00 hod.

Zázemí

Klub Šárynka se nachází v údolní nivě Šáreckého potoka v úpatí přírodní rezervace Dolní Šárka na levém břehu Vltavy. Děti obvykle vyrážejí na vršek Baba, kde je na výběr louka nebo les. Začátek a konec dne tráví obvykle v zahradě Ekocentra Šárynka, která bude postupem času přeměňována na permakulturní. V zahradě jsou vrbičkové stavby – tunel, domeček a teepee. Důležitou součástí zahrady je ohniště, u kterého probíhá ranní kruh. Vedle zahrady protéká potok, u něhož si děti rády hrají a poznávají vodu a život kolem ní. V zahradě se také nachází kompostovací záchod přímo upravený pro děti.

Příštěší pro děti poskytuje vytápěná jurta – kruhový plátěný stan, který používají jako obydlí mongolští pastevcí. Zde děti tráví čas při velmi nepříznivém počasí nebo při programu, který je přímo určen do interiéru.

Denní program

Denní program se řídí rytmem dne, který se zachovává v průběhu celého školního roku. Ráno se děti schází od 8.15 do 8.45 hod. Pedagogičtí pracovníci se s dětmi vítají podáním ruky. Akt podání ruky vyjadřuje, že pedagog o dítěti ví a že si jej od rodiče přebírá do péče. Děti při příchodu většinou zůstávají venku, kde si hrají na zahradě nebo u potoka, nebo se v zimních měsících klouzají apod.

V 8:45 hod. začíná program společným přivítáním – ranním kruhem, který je většinou venku u ohniště. S dětmi v kroužku se zpívají písničky, které se vztahují k příslušnému období.

Rodiče pravidelně přinášejí čerstvé ovoce, ze kterého se chystá u jurty ranní svačina. Podle potřeby bývá doplněna chlebem a vždy je pro děti připraven teplý čaj. Děti buď svačí v jurtě (v případě nepříznivého počasí) nebo vyrážejí na cílové místo v přírodě, kde si snědí svačinu přinesenou s sebou.

Klub Šárynka navštěvuje tři různě vzdálená místa v přírodě, z nichž si děti obvykle vybírají. Již během cesty na místo mohou být zařazeny plánované i neplánované zastávky nebo aktivity (klouzání ve svahu, různé způsoby chůze, pozorování atd.). Po příchodu na místo probíhá volná hra a pedagogové nabízejí dětem doplňkové činnosti výtvarné, pohybové, čtení pohádek, zpívání atd. Na místě stráví skupina jednu až dvě hodiny (v závislosti na počasí, vzdálenosti od jurty, plánovaného programu apod.).

Poté se vrací do jurty, kde probíhá hygiena a zklidnění před obědem. Pobyt v jurtě před obědem bývá

při nepříznivém počasí delší a je cíleně využitý pro aktivity u stolu v interiéru. Některé dny v týdnu se děti podílejí na přípravě oběda (krájí, loupají zeleninu, mísí ingredience). Po obědě si děti hrají v zahradě kolem jurty, než si je vyzvednou rodiče.

Pedagogické zaměření dětského klubu Šárynka

Dětský klub Šárynka byl inspirován lesními mateřskými školami. Většina programu proto probíhá venku za každého počasí. Z charakteru zázemí a každodenního pobytu v přírodě vyplývá přirozené ekovýchovné působení programu. V pedagogickém přístupu jsou kombinovány prvky waldorfské a Montessori pedagogiky.

Montessori prvek je zastoupen zejména ve způsobu komunikace s dětmi podle filosofie „dítě je samo sobě učitelem“. Pedagog nepřináší dětem hotové poznání, ale klade otázky a nabízí podněty k tomu, aby dítě podle svých vlastních schopností našlo odpověď samo.

Waldorfská pedagogika je uplatňována při práci s různými materiály a v rámci předškolní přípravy (modelování, malování, řemesla, eurytmie⁴⁷). Děti mají prostor svobodně projevit svou fantazii,

47 Eurytmie vyjadřuje ve waldorfské pedagogice druh cvičení/vyjádření pocitů prostřednictvím gest, které zapojuje tělesnou, duševní i duchovní složku člověka. Původně eurytmie vznikla jako umělecká forma v rámci antroposofického hnutí. Byla charakterizována jako „viditelná řeč“ a „viditelný zpěv“ (doplňuje Lindou Kubale)

kteřá je v prvním sedmiletí⁴⁸ podporována především vyprávěním příběhů, legend a čtením pohádek s následnou dramatizací. Děti se učí prostřednictvím správně předkládaných vzorů a nápodobou. Výchovné prvky jsou přenášeny i do rodinné výchovy – předškolní výchova je zaměřená na praktické prožívání a učení, které se prolíná s běžným životem v rodině.

V každodenním programu je dán důraz na práci s rytmem, opakující se činnosti a objevování nových souvislostí. Waldorfská pedagogika je inspirací pro pořádání slavností a vychází z lidových tradic. Spočívá v přípravě, malování a tvoření předmětů k oslavě, zahrnuje tematické vyprávění, učení nových říkanek, pranostik a písní. Na přípravě slavností se úzce podílejí rodiče. Používaným waldorfským prvkem je také tzv. roční stolek, znázorňující dětem přítomný čas prožívaného období v roce.

Východiskem pro denní program je pozorování a prožívání dějů v přírodě a ve skupině dětí. Učení probíhá přímou zkušeností, z níž jsou se staršími dětmi odvozovány obecnější závěry. Věkově smíšený kolektiv umožňuje učení dětí od sebe navzájem.

Do programu jsou pravidelně zařazovány dílčí části tematických oblastí doporučených Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání a činnosti rozvíjející školní připravenost. Tematické oblasti, které jsou zařazeny do programu vždy po dobu jednoho měsíce, jsou například:

- lidské tělo – části těla, schopnosti a význam jednotlivých orgánových soustav
- vesmír a svět – planeta Země, kontinenty, biotopy, jazyky

Podle tématu měsíce jsou voleny činnosti, které z různých úhlů pohledu a úrovní obtížnosti nabídnou dětem zkušenost a poznání nových informací. Mezi tyto aktivity patří výtvarné činnosti u stolu,⁴⁹ výlety (např. návštěva sauny v souvislosti s tématem lidské tělo), čtení pohádek, nové písničky a říkanky atd.

Spolupráce s rodiči

Fungování klubu Šárýnka je bez spolupráce rodičů nemyslitelné. Rodiče pomáhají v rozvoji zázemí a spolupracují při přípravě a pořádání akcí pro děti. Důvody pro zapojení rodičů jsou zejména:

- podpora svépomoci jako jednoho z principů udržitelného rozvoje dětského klubu Šárýnka
- vytvoření rodičovské komunity pro navázání přátelských vztahů mezi rodiči, vzájemné podpory a sdílení zkušeností, řešení problémových situací, vzájemné výpomoci s dopravou, hlídáním dětí atd.

⁴⁸ Waldorfská pedagogika dělí vývoj člověka na jednotlivá sedmiletí – tj. první sedmiletí je 0 – 7 let

⁴⁹ „Z kerahmoty děti v kruhu vytvořily společný model Země, který jsme válečkem rozválely a vytvořily dvě polokoule pro představu, jak vznikají mapy. Děti malovaly kombinovanou technikou měsíc a oblohu – voskovkou a akvarelovou modrou barvou. Vzniklo tak malé kouzlo, kdy po přemalování akvarely z papíru vystoupil měsíc a hvězdy...“ – úryvek z týdenního ohlednutí za činnosti v Šárýnce, které hlavní pedagožka pravidelně píše na interní web rodičů

- produkty společné práce rodičů a vedení dětského klubu jako prvek spojující „dva světy“ pro děti navštěvující Šárynku
- příležitosti seznámení pedagogů s rodiči jako předpoklad porozumění specifickým potřebám dětí

Předpokladem pro úspěšnou spolupráci s rodiči je dobrá komunikace. K jejímu zefektivnění je v dětském klubu Šárynka zavedena role zástupců rodičů. Ti jsou prostředníky mezi pedagogy a ostatními rodiči, koordinují některé akce a úkoly, hledají řešení přijatelné jak pro rodiče a děti, tak pro vedení dětského klubu. Pro flexibilní komunikaci se všemi rodiči vytvořil jeden ze zástupců rodičů interní webové fórum, kde jsou diskutována aktuální témata jako je školka v přírodě, zájem o odpolední program, vaření

atd., probíhá zde hlasování o navržených řešeních a hlavní pedagog poskytuje zpětné ohlédnutí za uplynulým týdnem.

Nezbytná je i osobní komunikace pedagogů s jednotlivými rodiči. Ta probíhá jednak pravidelně při poledním přebírání dětí, a dále na návštěvě pedagoga v rodině, která se uskutečňuje zpravidla na začátku roku či docházky dítěte do klubu Šárynka. Návštěva vytváří prostor pro bližší seznámení se navzájem, hledání společného postupu v případě problémů dítěte a porozumění specifickým potřebám dítěte.

Závěr

Legislativa je často vnímána jako největší bariéra zakládání a provozu mateřské školy nového formátu, který se vymyká zdejším zvyklostem. Stejná situace byla před dvaceti lety v Německu. Pomohly pilotní projekty a výzkumy a zájem zřizovatelů, pedagogů a rodičů o rozšíření možností péče o děti. Nezbyvá než hledat kompromisy, sbírat zkušenosti a doufat, že i v České republice bude možné zakládat ekoškolkky

a lesní mateřské školy s podporou a pochopením ze strany zákona i veřejnosti.

Snad pomůže i tento manuál určený všem, kteří váhají či hledají způsoby, důvody a návody, jak být s dětmi víc v přírodě. Navazuje tak na celoživotní úsilí Emilky Strejčkové, již patří uznání a dík za inspiraci. A také za naději, že její přání, aby děti byly a žily (v přírodě), bude naplněno.

Seznam zkratek

MŠ	<i>mateřská škola</i>
LMŠ	<i>lesní mateřská škola</i>
RVP	<i>rámcový vzdělávací program</i>
ŠVP	<i>školní vzdělávací program</i>
EV	<i>environmentální výchova</i>
VUR	<i>vzdělávání pro udržitelný rozvoj</i>
VÚP	<i>Výzkumný ústav pedagogický v Praze</i>
MŽP	<i>Ministerstvo životního prostředí</i>
MZ	<i>Ministerstvo zdravotnictví</i>
MŠMT	<i>Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy</i>
MPSV	<i>Ministerstvo práce a sociálních věcí</i>

Literatura

Stoltenberg, Ute (2009): *Člověk a les: teorie a praxe vzdělávání pro udržitelný rozvoj k tématu les*. Oekom-Verlag, Gesellschaft für Ökologische Kommunikation, München. ISBN 978–3865811264

Miklitz, Ingrid (2007): *Lesní mateřská škola*. Dimenze pedagogického přístupu. Cornelsen Verlag Scriptor. Mannheim. ISBN 978–3–589–25353–1

Nützel, Rudolf (2007): *Podpora environmentálního vědomí dětí: evaluace programů v přírodě s dětmi MŠ ve velkoměstě*. Oekom-Verlag, Gesellschaft für Ökologische Kommunikation, München. ISBN 3–86581–057–8

Unterbruner, Ulrike et al (2005): *Zažít přírodu: Novinky z výzkumu a praxe zkušeností s přírodou*. Studien-Verl., Innsbruck. ISBN 3–7065–4102–5

Kolektiv (2004): *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze. ISBN 80–87000–00–5

Reiter, Olaf (2004) in kolektiv: *Ekologická výchova v mateřských školách v rámci partnerství mezi městy a obcemi v Čechách a Německu*. Sborník k mezinárodnímu semináři (12.–14. 11. 2004). Ekologické centrum hl. m. Prahy Toulcův dvůr

Kiener, Sarah (2003): *Podporuje hra v přírodě rozvoj motoriky a kreativity dětí z mateřských škol?* Dizertační práce. Univerzita Fribourg.

Häfner, Peter (2002): *Přírodní a lesní mateřské školy v Německu – alternativa k běžným MŠ v předškolním vzdělávání*. Dizertační práce. Universität Heidelberg.

Mayer, Frank; Witte, Ulrich (2000): *Učit se žít udržitelně: Modely environmentální výchovy dětí a mládeže*. Deutsche Bundesstiftung Umwelt, Wochenschau-Verlag, Schwalbach. ISBN 3–87920–059–9

Lutz, Erich; Netscher, Michael (1996): *Manuál ekologické školky: nově vytvořit prostor pro dětské zkušenosti*. Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND). Herder, Freiburg im Breisgau. ISBN 3–451–23945–0

Činčera, Jan (2007): *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Paido, Brno. ISBN 978-80-7315-147-8

Máchal, Aleš (2000): *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Rezekvítek, Brno. ISBN 80-902954-0-1

Palmer, Joy; Neal, Philip (1994): *The Handbook of environmental education*, Routledge, New York

□ □□□čné odkazy

www.mzp.cz/cz/evvo

Informace o environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě na stránkách Ministerstva životního prostředí

www.ekoporadny.cz

Přehled environmentálních poraden v České republice

www.ekocentra.cz

Přehled středisek ekologické výchovy v České republice

www.rvp.cz

Metodický portál RVP

www.ekopobyt.cz

Přehled pobytových středisek ekologické výchovy a jejich programů

www.pavucina-sev.cz/mrkvicka.htm

Mrkvička – vzdělávací a informační podpora MŠ v naplňování environmentální oblasti Dítě a svět PV

www.cenia.cz/evvo

Informace o environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě na stránkách CENIA (Česká informační agentura životního prostředí)

www.lesniMS.cz

Rozcestník pro zájemce o lesní mateřské školy

www.vztahkpriode.cz

Český portál ekopsychologie

Tereza Vošahlíková

EKOŠKOLKY A LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

*Praktický manuál pro aktivní rodiče,
pedagogy a zřizovatele mateřských škol*

Cílem tohoto manuálu je nabídnout pomocnou ruku v podobě shrnutí základních předpokladů pro založení a provozování školky s ekovýchovným zaměřením. Takto profilované mateřské školy jsou buď tzv. ekoškolky nebo lesní mateřské školy. Zdrojem inspirace pro tuto studii byla mimo jiné zkušenost z Německa, kde jsou obě formy předškolních zařízení již delší dobu trendem. Díky tomu jsou tam dostupné informace o možných koncepčních zvláštěnostech ekoškolek a zkušenosti s dlouhodobým pobytem venku, na které již reaguje i výzkum. Jeho výsledky nabízejí argumenty, proč je dobré trávit s dětmi více času v přírodě.

Environmentální výchova v mateřské škole může představovat cestu ke kvalitě. Nabízí obohacení denní činnosti nebo přímo nový hlavní cíl výchovně vzdělávacího programu. Je jednou z možností, jak postupovat, aby děti vyrůstaly ve zdravém a podnětném prostředí.

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

www.mzp.cz

ISBN: 978-80-7212-537-1